SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK DEVIATY

7—8

MAREC—APRÍL 1942

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychádza mesačne okrem júla a augusta.
Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym.
Predplatné 30 Ks na rok.
Redakcia a administrácia v Turčianskom Svätom Martine.

OBSAH

Strana

Ján Stanislav: Zo slovenských miestnych názvov. (Pezinok 193. Žemberovce 195.) 193
Štefan Peciar: K etymologii slovenského *načim-način* . . 196
Ján Chripko: Interjekcie konsonantické 202
Jozef Barát: Pravidlá slovenského pravopisu a prax. Začiatočné písmená. (Pokračovanie.) 208
Jozef Liška: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? (trat-, tlat- či trot-, tlot-, trět-, tlět- či tret-, tlet-?) (Pokračovanie.) 209
Jozef Solčány: Príspevok k štúdiu slovenského hláskoslovia. (Dokončenie.) 216

Z právnej terminologie

-tri-: Termín *účastinárska spoločnosť* 218
JUDr. Ján V. Ormis: I. *Odkaz na porad práva* . . . 223
Dr. Michal Slávik: II. *Odkaz na porad práva* . . . 224
-tri-: Ad I. 225
-tri-: Ad II. 226

Zo školskej slovenčiny

Anton Jánošík: Predložka *pre* v slovenčine. (Pokračovanie.) 226
Vlado Uhlár: Rytmické krátenie a príčastie prítomné typu *píšúci, píšúca, píšúce* 234

Samo Mazúr: Zo skloňovania cudzích podstatných mien . 242
Štefan Sobolovský: Zmeny v slovnej ústrojnosti redukciou artikulačných pohybov ústrojov reči. (Dokončenie.) . 244
Jozef Orlovský: Nárečové slová a výrazy. Stráže n/Myjavou (Nitrianska). (Pokračovanie.) 249

Strana

Poznámky a zprávy

-tri:- Rukováca mašina 253
Anton Jánošík: Vysvetlenie 253

Rozličnosti

štyri a polročný? 253. — Odkázaný = utisnutý 253. — pobočný oltár = bočný oltár 254. — denie? 255. — opečatkovať = opečiatkovať 255.

Listáreň

Priezvisko *Varga* 255. — Priezvisko *Moháč* 256. — Priezvisko *Báthory* 256. — Priezvisko *Lehotzký* 256. — Priezvisko *Lamoš* 256.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK IX.
ČÍSLO 7—8.

Ján Stanislav:

ZO SLOVENSKÝCH MIESTNYCH NÁZVOV.

Pezinok.

Iste bude zaujímať, čo to asi bude v názve mesta *Pezinku.* Na prvý pohľad sa zdá, že zakončenie tohto názvu je slovenské; isteže v *-inok* napokon nikto dnes nevidí niť cudzieho, hoci koniec je predsa cudzieho pôvodu. Je veľa slov a mien so zakončením na *-inok,* a preto sa tu nijaká cudzota nemôže cítiť. Horšie je to už s koreňom *Pez-*; tu by sa už ťažko hľadala súvislosť s nejakým známym menom.

Názov je veľmi zaujímavý, t. j. podľahol zaujímavému jazykovému pochodu. Osvetlí nám ho história, resp. historické doklady tohto názvu.

Dnes sa *Pezinok* volá nemecky *Bösing,* vulgo *Pösing,* maď. *Bazin, Baziny,* slovensky ľudove *Pezinek.* Historické doklady sú: terra *Bozyn* r. 1208, *Bozen* 1243, *Bozin* 1256, *Bozyn* 1295; všetky sosbieral Chaloupecký, St. Slov. 390. Šmilauer (*Vodopis* 12, 14) uviedol *Bozyn* 1208, *Bozen* 1216, *Bozin* 1256. U oboch nájdeme ďalšie odkazy na vydania listín.

Doklady z XV. stor. máme v edícii Chaloupeckého (Středověké listy ze Slovenska, Bratislava—Praha 1937): *na Pezink* 1437 (9, č. 7), *z Pezynka* 1442 (15, č. 13), *z Pezinka* 1449 (35, 31) atď.

Historické doklady ukazujú teda, že sa mesto volalo *Bozin.* Odtiaľto je celkom pravidelným vývinom v maď. *Bazin,* resp. *Baziny.* Porov. napr. zmenu *o* > *a*: *koláč* > *kalács, Rohožnica* > *Rahazsnica* (Šmilauer ib. 508). Koncové *-n* sa v maď. často mení v *-ny*: *oplěnъ* > *eplény* a i. (ib. 519).

Bozin je slovanské meno. Pochodí z osobného mena *Boza,* ku ktorému sa pripojuje sufix *-in.*

Uveďme si toto osobné meno a jeho odvodeniny zo slovanských jazykov. V ruštine je osobné meno *Boza* r. 1610 (Tupikov

57), *Bozъko* (M o r o š k i n, *Onosmasticon Slavicum*, Petrohrad 1867, str. 19), priezvisko *Bozinovъ* 1680 (Tupikov 482); v srbch. sú miestne názvy: *Bozine, Bozovce, Bozoljin* (Imenik-Registar I, 73), v bulh. *Bozovaja, Bozovica* (D ě l o v ъ, *Spiskъ na naselenitě města*, Sofia 1940, str. 244); aj v češtine je priezvisko *Bozek* (Kotík, NP. 75).

Vidíme teda, že u Slovanov je viac podobných názvov alebo osobných mien. Vidíme, že sú aj podobne alebo rovnako tvorené miestne názvy.

Význam koreňa vysvetľoval už K o t í k (l. c.), ktorý spojoval uvedené české priezvisko so slovesom *bozkati*; sem, pravdaže, patrí aj slovenské *bozkať*, *bozať*, *bozk*. Význam je teda ‚*cělovati*', resp. ‚*ľubiti*'.

Presný pôvod koreňa *boz-* nebol celkom jasný. Dakedy sa myslelo, že je cudzieho pôvodu. Uvádzajú sa z bulh. *bozajnik, bozka* ‚kojenec', ukr. *buźivok, buzymok* ‚mladé zviera, ešte neprezimované'. Aj v novej gréčtine je sloveso a podstatné meno od tohto koreňa s významom ‚cicať, ciciak, kojenec'. Písal o tom M i k l o s i c h (*Die türkischen Elementen* . . . I, 270). On myslel na turecký pôvod tohto koreňa. B e r n e k e r, SEW 78, uviedol citované príklady a Miklosichov výklad, ale ďalej tieto slová neskúmal. Václav Polák (SR IX, 97—102) ukázal, že je to staré indoeuropské slovo a teda aj slovanské.

Pre nás je dôležité už aj to, že mená od koreňa *boz-* u Slovanov existujú, ba že sú aj obecné mená a slovesá s týmto koreňom. Význam obecných mien a slovies nie je u všetkých Slovanov rovnaký, ale významové jadro je celkove to isté. V slovenčine je význam zúžený a zošľachtený.

Podľa slovenského významu slova mali by sme v osobnom mene *Boza* rovnaké meno, ako je *Ľuba*, ktoré je známe u Slovanov (Miklosich, Die Bildung 71), ba máme aj miestny názov *Ľuba* na východnom Slovensku v Abovskej stol., pri Buzite na západ. So sufixom *-ina* máme na záp. *Ľubina*, dial. a úradne *Lubina*, srbch. *Ljubina, Ljubinić* ap. (Imenik-Registar II, 635—6), poľ. *Lubin, Lubiń* (Kozierowski, Badania I, 471).

Slovom, pôvodné meno Pezinka je *Bozin* a je to miestny názov, utvorený od osobného mena posesívnym sufixom *-in*. Z toho je maď. *Bazin(y)*.

Aj do nemčiny prešiel tento názov, len sa k nemu pridalo ešte *-g*, čím vzniklo na konci nemecké *-ing*, ktorým sa v nemčine vyslovovala posesívnosť. Sufix tento už v X. stor. nebol produktívny, ale utváraly sa ním miestne názvy analogicky. (Moór, *Westungarn im Mittelalter* 204.) Takto vzniklo aj nemecké *Bösing* z *Bozin* (musel nastať Ablaut). Moór uvádza zo Šopronskej stol. *Prössing*, *Pressing*, maď. *Peresznye*; tieto pochodia zo slovan. **Prosin-ja* (ib. 100). Porov. aj *Hodonín*, nem. *Göding*.

Bösing, resp. *Pösing* (Lautverschiebung) počul Slovák ako *Pezink*. Z toho podľa prípadov na *-inek* utvoril si *Pezinek;* z toho je úradne podľa systému spisovnej slovenčiny *Pezinok*. A tak teda *Pezinok* je poslovenčený nemecký tvar starého slovenského názvu. Vývin je istotne veľmi zaujímavý. Je to ako *Močenok* z maď. *Mocsonok* a toto zo slovenského *Mučeník(y)*. Keď hovoríme *Pezinok*, je to také isté, ako keby sme napr. miesto *Smokovec* (ľud. *Šmokovec*) hovorili, ako sa ľudove hovorilo, *Šmeks*, alebo *Bereně* (ľud.) m. *Branč*, *Iglovo* m. *Ihlava* (Spiš. N. Ves).

Žemberovce.

Zaujíma nás iste, čo to asi bude v koreni tohto názvu dvoch obcí v Levickom okrese. Názov je starý a my ho dnes neužívame vo forme, ktorú by si vyžadoval dnešný stav slovenského jazyka.

Pôvodne v koreni bola nosovka *ǫ*, za ktorú je, pravda, v slovenčine *u*. Miestny názov *Žemberovce* má teda tvar, ktorý Maďari prevzali pred denazalizáciou nosoviek v slovenčine. Je to názov, utvorený od osobného mena *Žǫbrъ*. Takéto osobné meno je známe z ruštiny: *Žubrъ* z r. 1685 (Tupikov, Slovarь, str. 152).

Na etnografickom Slovensku jestvoval takýto názov ešte aj inde. V Novohrade od Pastuchova (maď. Pásztó) na sever bola obec, ktorá už zanikla, menom *Žember*, s dokladmi *Sembur*, *Sember* z r. 1234 (Regestrum Varadiense 133). Aj tu je nosovka.

U iných Slovanov nachodíme tiež názvy tohto základu: srbch. *Žuber*, *Žuberin*, *Žuberica*, *Žuberkovac*, *Žubrovo*, *Žubrino*, *Žubrinci*, *Žubrica* (Imenik-Registar I, 409).

Podľa tohto dnes čisto slovenská forma by bola *Žubrovce, event. *Žuborovce, dial. *Žuberovce.

Zdá sa, že tento názov je pokrvný so slovenským *žubrienka, žuboriť* (žblnkať). Porov. aj srbch. *žuber, žubor* ‚šepot', *žuborenje, žuboriti, žubori potok* ‚žblnká, buble' (Vuk St. Karadžič, Srpski Rječnik 161), bulh. *žjuberica, žjuberkamь*, 'ledva robím', *voda žjubori* (Gerovъ, Rječnikъ II, 25).

Štefan Peciar:

K ETYMOLOGII SLOVENSKÉHO *NAČIM-NAČIN.*

V terajších slovenských nárečiach vyskytuje sa dvojaké znenie tejto príslovky: *način* (s koncovým *-n*) a *načim* (s koncovým *-m*).[1] Obidve znenia sú známe aj zo starších slovenských jazykových slovníkov, najmä Loosovho, Pechányovho a Kálalovho.[2] Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931 aj z r. 1940 uzákonily tvar *načim* (s koncovým *-m*).

Treba si položiť otázku, ktorý z obidvoch uvedených tvarov je etymologicky správny a ktorý je sekundárny, čiže: aká je etymologia slova *načim-način.*

Ľ. Novák chcel spojovať príslovku *načim* so spojkou *čím=kým* a jeho názor prijal aj Fr. Trávníček, ktorý vykladá, že *načim* vraj vzniklo asi mechanickým spojením predložky *na* a *čím* a skrátením.[3] Táto „etymologia", pri ktorej sa vôbec neoperuje porovnávacím materiálom z iných slovanských jazykov, nie je správna. Ide tu iba o dohad bez dôkazov. O správnosti tejto domnienky pochyboval už E. Jóna, ktorý píše: „...je možné, že sa nájde iný výklad, pri ktorom základom môže byť aj(!) tvar *na-čin. Nateraz slovo *načim* je nejasného pôvodu."[4]

Pri skúmaní etymologie každého slova treba študovať predovšetkým významu, prípadne zmeny pôvodného významu daného slova. Pri predpoklade *na+čím > načim — nehľadiac na hláskoslovné ťažkosti pri výklade *način* z *načím* — nepochopíme dve veci: 1. ako sa pôvodný význam časovej spojky

---

[1] Porov. článok E. Jónu *Treba a načim*, SR VII, č. 8—10, str. 226 n., najmä str. 228.

[2] Ib. str. 227.

[3] Porov. SMS XIV (1936), str. 156, pozn. 4.

[4] L. c. str. 231.

čím=kým (=kým časom)[5] mohol zmeniť na význam príslovky spôsobu a 2. ako sa predložka *na* mohla spojiť s inštrumentálom, keď to odporuje skladbe všetkých slovanských jazykov.

Všetky tieto ťažkosti padnú pri správnej etymologii našej príslovky. Terajší význam slova *način* (*načim*) v slovenčine je zreteľný: je totožný s významom *'treba* = lat. *opus* est'. Tento význam adv. *način* svádza nás k etymologii: *na* + *čin* (= lat. opus). Podľa tohto výkladu výraz *način* bol by pôvodne predložkový pád, ktorým sa vo vete vyjadrovala predstava, že niečo je „*na* (nejaký) *čin*", t. j. že to je na nejaký čin potrebné.

Ale pri tomto výklade slova *način* narazíme na nemalé ťažkosti sémantické. Je pravda, že v tom istom význame ako v slovenčine vyskytuje sa výraz *način* aj v moravských nárečiach. (Nebyło ti toho način.[6]) Treba však uvážiť, že pôvodný význam podst. mena *čin* nekryje sa s významom lat. 'opus = skutok, dielo', lebo slovo „čin" pôvodne znamenalo toľko, čo nem. Ordnung, Reihe, Art und Weise, teda 'poradie, poriadok, spôsob', t. j. 'to, čo k niečomu (alebo do niečoho) patrí'. Prenesený význam dostalo toto slovo v ruštine, kde znamená 'hodnosť, stav', a v jazykoch západoslovanských, kde dávnejšie znamenalo 'príčinu' (napr. v starej češtine) a až neskôr znamená 'skutok, dielo'.[7]

Ale podobný význam ako jednoduchý koreň *čin* mala aj složenina *način*, ktorá sa ako subst. hojne užíva v juhoslovanských jazykoch a tiež má pôvodne význam 'forma, modus, ratio'[8], t. j. 'podoba, spôsob, príčina'.

A tak máme pre slovenské *načim-način* druhú možnosť výkladu: pokúsime sa spojiť adv. *način* so subst. *način* = forma, modus, ratio.

Vo význame 'spôsob, druh, prostriedok, metóda' používa sa subst. *način* (muž. r.) v bulharčine[9]. Známe je toto subst.

---

[5] Fr. Trávníček, *Slovenská spojka* kým, SMS XIV (1936), str. 154 n.

[6] Porov. Fr. Bartoš, *Dialektický slovník moravský*, Praha 1906, str. 215.

[7] Porov. E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch I*, Heidelberg 1908—13, str. 156, a A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1926, str. 82.

[8] Porov. T. Maretić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika VII*, Zagreb 1911—1916, str. 226.

[9] Porov. N. Gerovъ, *Rječnikъ na bъlgarskyj jazyk III*, Plovdiv 1899, str. 248.

v slovinčine[10], a to vo význame nem. Art, Weise, Manier. Ale najväčšie významové bohatstvo s jemnými odtienkami je pre subst. *način* zaznamenané v slovníku chorvátskeho a srbského jazyka[11]. Z pôvodného významu 'forma, modus, ratio' (porov. vyššie!) ľahko odvodíme významy srbsko-chorvátskych zvratov, ako 'držati način = mať spôsob (podľa ktorého sa niečo robí)', 'načinom, načinama, s načinom = (nejakým) spôsobom, ako (by)', 'na način, na načine = tým spôsobom, na spôsob, tak (že), ako', 'po način, po načine = 1. na način(e), 2. podľa (niečoho)'.

Výraz *po način* shoduje sa tvarove bez všetkej pochyby so staročeským *ponačin,* hoci sa význam stč. *ponačin* nekryje s významom srbsko-chorvátskeho *po način.* V Gebauerovom slovníku starej češtiny[12] nachádzame iba takýto záznam: *-način* v. *ponačin.* Lebo písmeno *P* nestačil už Gebauer pre svoj slovník spracovať. Ale už z poznámky Gebauerovej možno usudzovať, že výraz *ponačin* bol v starej češtine častý. Napr. v stč. prekladoch evanjelií nachádzame *ponačin* vo význame lat. opus (est): non est opus = *nenie ponačin//nenie (po)třieba*[13]. Tu má teda výraz *ponačin* ten istý význam ako slovensko-moravské *način* (*načim*), s ktorým nepochybne etymologicky aj významove súvisí. Vedel o tom už J. Palkovič[14]. Na Palkoviča sa pri hesle *način* (*načim*) odvolávajú starší českí slovnikári J. Jungmann[15] a Fr. Št. Kott[16].

Nepodarilo sa mi zistiť, či slovo *ponačin* má v starej češtine od začiatku iba význam 'treba' a či je to význam sekundárny. O významových zmenách pôvodného subst. *način* a predložkových výrazov, ako: *na način, po način, pod način, u način* a i. poučuje nás však dostatočne jazyk srbský a chorvátsky. Okrem uvedených zvratov nachádzame v citovanom Maretićovom slov-

---

[10] Porov. A. Janežić, *Popólni ročni slovár slovénskega in němškega jezika,* Celovec 1851, str. 165.

[11] Porov. T. Maretić, o. c. str. 226—234.

[12] J. Gebauer, *Slovník staročeský II,* Praha 1916, str. 441.

[13] J. Vašica, *Staročeské evangeliáře,* Praha 1931, str. 33.

[14] Porov. heslo *načim, sl. adv. (ol. ponačin)* v Palkovičovom slovníku *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch ..... I,* Praha 1820, str. 988.

[15] J. Jungmann, *Slovník česko-německý II,* Praha 1836, str. 544. Jungmann uvádza tu aj doklad zo stč.: *Ponačin* nenie zdravému lekařie. I v tomto doklade má *ponačin* význam 'treba'.

[16] Fr. Št. Kott, *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický II,* Praha 1880, str. 11.

níku jazyka chorvátskeho a srbského napr. tieto pre nás dôležité doklady: V spojení s inf. vyjadruje subst. *način* zase 'spôsob', ale aj 'možnosť'. V hendiadickom spojení 'dužnost i *način* = povinnosť a spôsob', '*način* i put = spôsob a možnosť (cesta)' blíži sa výraz *način* významu „nutnosti", ktorý význam poznáme zo slovenčiny a zo starej češtiny. Takýto význam „nutnosti" je úplne zjavný v príkladoch, v ktorých *način* znamená 'pravý, dobrý, pekný spôsob o niečom, t. j. čo k niečomu treba, aby to bolo, ako sa patrí'.[17] Sem patria doklady na výraz *s načinom*, t. j. 'ako treba, ako čo má byť, ako je dobre a správne'. (Vsake stvari Bog je učinil(!) *s načinom*. — Ako želite, da je vaša molitva primljena, valja, da je *s načinom* činite.[18]) To isté znamenajú výrazy *po načinu, u načinu*, opak *bez načina*, t. j. 'čo netreba, čo sa nemá robiť, čo nie je dobré, správne'. Významu „nutnosti" sú blízke aj iné významy podstatného mena *način*, ktoré sa vyskytujú v srbčine a chorvátčine. Sú to tieto významy: 1. miera, pravá miera, umiernenosť (Čovječe, u svemu, što činiš, drži *način* i mjeru[19]), 2. príležitosť, vhodná príležitosť, vhodná chvíľa, pravá chvíľa, 3. možnosť, 4. poriadok (bez reda i *načina* = bez ladu a skladu), 5. nariadenie, 6. obyčaj, 7. vôľa.

Niet pochyby, že sa význam „nutnosti" pri subst. *način* vyvinul z významu „možnosti, spôsobu, dobrého (správneho) spôsobu"; lebo čo je možné, pre čo máme správny spôsob, pravú mieru, čo pokladáme za dobré a správne, to sa nám zdá „nutné". Podstatné meno *način*, ktorým sa vyjadrovala „potreba, nutnosť", ľahko sa potom vo vetnom spojení mohlo stať príslovkou. Nebol by to ojedinelý prípad.

Ale bola ešte jedna možnosť vývinu príslovky *način*. Menný tvar mužského rodu prídavného mena *način, -a, -o*, ktorý sa užíval *vo vetnom postavení doplnkovom*, ustrnul a stal sa príslovkou. Vieme dobre, že pri vetnom rozbore bývame často vo veľkých rozpakoch, keď máme rozhodnúť, či istý výraz vo vete treba pokladať za doplnok a či za príslovkové určenie. Hranica medzi týmito dvoma vetnými členmi je veľmi plynulá a sú prípady, že nejaký výraz možno vo vete pokladať i za doplnok i za

---

[17] Maretić, o. c. str. 231.
[18] Ibidem.
[19] Ibidem str. 233.

príslovkové určenie. Zmena funkcie doplnkovej na funkciu príslovkového určenia pri *način* nebola by teda osamotená.

Prídavné meno *način* skutočne jestvuje v srbčine a chorvátčine a znamená 'taký, ktorý je, ako sa patrí, ako treba, aký má byť'.[20] Je to teda ten istý význam, s ktorým sme sa stretli pri podstatnom mene *način*.

A tak budeme odvodzovať slovensko-moravskú príslovku *način* (= slk. spisov. *načim*) z menného kmeňa *način-* = 'potrebný'. Nesmie nás prekvapiť, že menné tvary prídavných mien v dnešných slovenských nárečiach ani v spisovnej slovenčine už nejestvujú. Kategória menných tvarov prídavných mien zanikla, ale zachovaly sa pozostatky po nej, ktoré mohly nadobudnúť novú funkciu, to jest funkciu prísloviek. Tak vznikla príslovka *način*. Funkcii prísloviek blížia sa aj iné slovenské menné tvary, ako: *rád, hoden, vinen, roveň*, pri ktorých úplnému splynutiu s príslovkami bráni zachovanie rodov. Napríklad v niektorých západoslovenských nárečiach (okolie Bratislavy, Sv. Jur) ženská menná forma *rada* sa stala adverbiom, teda užíva sa vo funkcii príslovky: *Já rada sem Vám to urobil.*

P ô v o d slovenského adv. *načim-način* stal sa nám týmto výkladom z r e j m ý. Treba však ešte vyložiť znenie *načim*, ktoré preniklo aj do spisovnej reči.

V tých slovenských nárečiach, ktoré poznajú zmenu koncových nosových spoluhlások *-n, -ň* v *-m*, t. j. v nárečiach vých. Hontu a záp. Novohradu, kde sa hovorí napr. *ľam* m. spisov. *ľan, vom* m. spisov. *von, ďem* m. spisov. *deň, kuom* m. spisov. *kôň* ap.[21], v týchto nárečiach je koncové *-m*, rozumie sa, aj pri *načim*, pokiaľ sa v nich, pravda, toto slovo vôbec vyskytuje. Je veľmi dobre možné, že sa príslovka *načim* (s koncovým *-m*) ako lexikálne výrazný tvar rozšírila na úkor *treba* aj do tých slovenských nárečí, ktoré nepoznajú zmenu *-n (-ň)* > *-m*. Ale pri fonologickom systéme súčasných slovenských nárečí, pri systéme, v ktorom sa rušia protiklady foném *n* — *m* — *ň* v polohe pred všetkými spoluhláskami okrem nosových, a to aj mimo hraníc jedného slova, ak ide o tzv. výdychovú skupinu (sandhi), pri

---

[20] M a r e t i č, o. c. str. 234.

[21] Porov. V. V á ž n ý, *Nářečí slovenská*. Čs. vlastivěda III, Praha 1934, str. 288 n. a k tomu izoglosu 39 na str. 282.

takomto fonologickom systéme možno fonologicky[22] vyložiť každú sporadickú a, pravda, aj systémovú zámenu nosových spoluhlások na konci slov — aj bez predpokladu geografického rozšírenia istých lexikálnych prvkov z nárečia do nárečia. Tento fonologický výklad musíme pokladať za jedine správny v tých prípadoch, kde s rozšírením lexikálnych prvkov z nárečia do nárečia nemožno počítať pre geografickú vzdialenosť oboch daných nárečí. Tak budeme z fonologického systému samého vykladať napr. nárečové tvary bánovsko-prievidzské *tušin* m. *tuším, očin* m. *otčim, aspom* m. *aspoň*.[23] Znenie *načim* (s koncovým *-m*) je však známe v Bánovciach a v oblasti na sever od Bánoviec.[24] Na východ a juh od tejto oblasti, v tzv. hornom Ponitrí (okres Prievidza a čiastky okresov Bánovce a Topoľčany), ako som sa presvedčil, je rozšírená forma *način* (s koncovým *-n*). Podľa informácií E. *Jónu*[25], získaných dotazmi, vyskytuje sa *način* (s *-n*) aj v hornom Tekove, v čiastke Novohradu a v západnej Nitrianskej. Nepochybujem, že znenie *način* je rozšírené viac, než nám o tom hovoria doterajšie záznamy.

A tak tvar *načim* (s koncovým *-m*) poznajú okrem spisovnej reči — pokiaľ siahajú doterajšie naše vedomosti — iba niektoré nárečia novohradské a hontianske, v ktorých sa koncové *-m* vyvinulo pravidelnou zmenou z *-n* (porov. vyššie!), a vlastné bánovské nárečie a od Bánoviec na sever. Výklad tvaru *načim* z *način* nerobí však ani tu nijaké ťažkosti, ak správne chápeme fonologický systém súčasných slovenských nárečí (porov. vyššie!).

O ostatných variantoch príslovky *način*, t. j. o tvaroch *načím* (už u Bernoláka) a *náčim* (u Kálala)[26] možno vysloviť odôvodnené podozrenie, že ide o nepresnú transkripciu dokladov, čerpaných z druhej ruky. Nič neznamená ojedinelý doklad *nenačím* popri častom *netreba* u E. Maróthy-Šoltésovej; bez významu sú i ojedinelé doklady na *načím* popri častom *načim* alebo *treba* u Tajovského.[27] Možno, že tieto tvary vyplývajú iba z nejasnej etymologie a z nedostatku pravopisnej tradície.

---

[22] Porov. môj výklad v budúcom (IV.) ročníku časopisu Linguistica Slovaca!

[23] Porov. k tomu aj tvar *aspon* u Ľ. Štúra, *Nauka reči slovenskej*, str. 20, 32, 96 a passim.

[24] Ďakujem p. red. Jánošíkovi za láskavé informácie.

[25] SR VII, str. 228 a 231.

[26] Porov. u E. Jónu, SR VII, str. 227.

[27] Ibidem str. 228—30.

Naša — jedine možná — etymologia slovenského *načim-način* má praktický dosah pre spisovný jazyk. Bude treba v ňom opustiť málo rozšírený dialektický tvar *načim* a uzákoniť náležité a pôvodné znenie *način*, známe v mnohých slovenských nárečiach.

Poznámka. — Redakcia dodatočne dostáva informácie od svojho spolupracovníka Jozefa Solčányho, že na okolí Prievidze, napríklad v Chrenovci „hovoria *način*, a nie *načim*." (In litt.)

Ján Chripko:

INTERJEKCIE KONSONANTICKÉ.

Samohlásky s fonetického hľadiska sú veľmi jednoduché zvuky. Podstatnou vlastnosťou impulzívnych interjekcií je ich fonetická jednoduchosť. Tak ľahko pochopíme interjekcionálnofunkčné zaťaženie samohlások vo všetkých jazykoch, teda i v slovenčine. To, že všetky vokály krátke i dlhé vyskytujú sa v slovenčine vo funkcii impulzívnych interjekcií, ukázal som už na príkladoch.[1] Ešte i fonému *ä* môžeme vypozorovať v hovorovej reči. V literatúre som ju nenašiel.

Pozrime, ako je to so spoluhláskami. V teórii museli by sme dopustiť, že každá spoluhláska je spôsobilá na interjekcionálne zaťaženie. V skutočnosti v slovenčine v pomere ku konsonantickému habitu daného jazyka konsonantických interjekcií je pomerne málo. Komu by sa zdalo naše tvrdenie nepravdivé, nech si uvedomí, že sa vyskytuje celá škála zvukov (ľudských), ktoré nie sú natoľko artikulované, aby sme ich mohli zaradiť do jazykovej sústavy. Tu povedomie laika niekedy môže byť správnejšie než teoretizovanie odborníka. Potom — už druhí ukázali[2], že interjekcia typu *brr* nie je čisto konsonantická.

Po takomto úvode pozrime na výskyt konsonantických interjekcií impulzívnych. O konsonantických interjekciách reprezentatívnych a imperatívnych bude reč v príslušných kapitolách. Na základe excerpovaného materiálu mohli by sme dôvodiť, že v slovenčine sú tieto interjekcie konsonantické: *bŕ (brr), f̄ (ff), s̄ (sss), h̄ (hh), j̄ (jjj), n̄ (n), m̄, mh, hm, mhm, th, ph, vc.*

---

[1] SR VIII, str. 237 n.
[2] Napríklad Kořínek v Slavii 1933, str. 228.

K spomenutému typu *bŕ* (*brr*) patria tu uvedené interjekcie, ktoré sa skladajú z dvoch nie tých istých konsonantov. Všetky majú nejasný sprievodný vokál, ktorý ich vyraďuje zpomedzi čistých konsonantických interjekcií. Ich poradie nedá sa vymedziť. My tu použijeme abecedného poriadku.

bŕ (*brr*) je interjekcia senzitívno-emočná. Vyjadruje nepríjemný pocit strachu, hrôzy, ale hlavne odporu, už či rázu duševného alebo fyziologického (napr. zimy).

Nepríjemný pocit: Cítila kýsi plačlivý cit a zažiadalo sa jej, aby sa Karman nahneval a znosil ju. „*Brr*, zunovane!" ohlásila sa ako mimovoľne (Timr. I, 16), Ak je kľučka nenamastená a niekto vrzne dvermi (ukazuje rukou, zachveje sa), *brr-brr*, hneď mi zimomriavky naskočia na chrbát (Stod., Náš p. minister 39).

Odpor fyziologický: „*Brr!*" striasol som sa. „Veď je to otrava!" (Kuk. XV, 215), Pani Klára len pery omočila doň (do vína). — *Brr*, nanič je, — povedala, striasla sa a odložila pohár (Jégé, Šang. 159). Príklady zjavne ukazujú, že takýto výrok je vyvolaný a sprevádzaný reflexným pohybom autonomného svalstva.

Odpor psychický: „*Brrr!*" pomyslel som si, „to je pekné! jedným som romantikus, druhým chlebár!..." (Kubáni, Mendík 127)/„... I čo sa pcháš? —" „Som predsa z rodiny —" „*Bŕŕ*, žíhľava sa dotkla plota, *bŕŕ* —" „Noženo, Ežo, obanuješ raz..." (Hv. III[3], 292).

S hľadiska stupňa emocionality uprostred medzi týmito dvoma uvedenými typmi je asi tento výskyt: strach z popudu optického: tak tvrdý ich očú zrak... *Brr!* (Poničan, Som 80).

ff: — *Ff*, — vyhasí. — Už je! — *Ff*, — sfúkne (sviecu), — i tá je! (Rázus, Krč. kráľ 69). Tu však treba uvážiť: I keď je to artikulovaný zvuk, predsa je to skôr len fyzický výkon, sprevádzaný zvukom, ktorý nastáva našpúlením (napätím) hlasiviek pre účel n e r e č o v ý, čiže náležitosť takého zvuku do jazyka je pochybná. Správnosť takého tvrdenia ešte jasnejšie vidíme na nejasnosti zvuku.

sss — zdĺžené *s* — kvalitou podobný sprievodný zvuk pri ťažšom telesnom výkone. Napr. v bitke ľudia „syčia".

hh: — *Hh-hh*, — fiká tento a hrkoce basou po dvore... Čo reveš? — Keď mi chceli vziať — vzia-a-áť... — fiká Ma-

roško. — Čo ti chceli vziať? — Ba-á-su? *Hh-hh* ... (Rázus, Maroško[2] 10). Zase skôr len fyziologický pochod, nepatriaci do jazykovej sústavy. Grafická podoba posledných troch zvukov núti nás zaradiť ich medzi interjekcie. Ale môžeme ju chápať ako výpomoc hláskového grafického habitu jazyka spisovateľom označiť zvuk, ktorý nie je artikulovaný na spôsob hlások v iných slovách.

j: — *Jjj* — to bólí! (Šťavník), vyjadruje bolesť.

ň (*ň*) — je poväčšine málo počuteľné; vyjadruje výčitku, spojenú s prekvapením.

nňň! znamená asi: Čo si to urobil?!! (Šťavník). Kárateľ pritom má vedomie, že už je neskoro, ale predsa vyčíta. Táto interjekcia je vlastne nedoartikulované *na*! alebo *ny*!, o ktorých bude reč neskoršie.

m: rovnako výčitka: *Mm*! to vecej ši už ňeznal priňesc? (Šťavník). Na rozdiel od *ň* citoslovce *m* sa použije, keď sa nič zlého nestalo, ale mohlo sa urobiť niečo dobrého a práve to sa nestalo.

mh: *prisviedčanie*: — Máš i bračeka? — *Mh*! — prikývne hlavou ... (= áno afektované) (Rázus, Krč. kráľ 46);

prisviedčanie s úsmevom: „Celkom sa premenil. Ani ho nepoznáš!" „*Hm*", usmial sa Zandome svojím úsmevom (Kuk. V[4] 136);

sebavedomé prisviedčanie: „*Hm* ... prišiel som k žene — ku všetkému. U Bežanov ma radi vidia — ale ako by aj nie! ..." (Kuk. I[4], 48);

výraz nedôvery: „*Hm*. Teda bola prívetivá?" (verí i neverí.) (Torberg-Knap, Žiak Gerber zmaturoval 50);

pocit radosti a slasti: Ondráš dlho pozeral za ňou — páčila sa mu. „*Hm* ... bude z nej žena! Dobrá robotnica ... A Dúbravovie — ale čo, ten jej je nie hoden! A ona sa mi prizná ... *hm, hm* ..." (Kuk. I[4], 37);

ľahostajnosť: „Vylámajme dvere!" šepkal som v smrteľných úzkostiach merníkovi. „*Hm*!" odpovedal tento ľadovou od nepokoja flegmou; — „*hm*, keď jedny vylámeš, zabijú ťa v druhých ..." (Kubáni, Mendík 134);

podiv: „... Ako by sa potešil, keby ho zazrel! I vyzdravel by možno od radosti. A ak by i nevyzdravel", doložila tichším

hlasom, „aspoň by pokojnejšie umrel...!“ „*Hm*“, diví sa Masliačka, pokyvujúc hlavou. „To za otcom toľme! A prečo odišiel od neho?“ (Kuk. III[3], 99);

podiv i nespokojnosť: „...A ako sa volá chlieb po latinsky?“ „To ja neviem.“ „A haliena?“ „Ani to.“ „A klobúk?“ „Ani to.“ „*Hm, hm* — ja, že už všetko vieš.“ (Kuk. VII[3], 48);

obdivovanie: „Kto je to, tamtá barnuša, čo tancuje s Dubčićom?“ „Jedna težačka. Slúžka...“ „*Hm-hm*“, krúti rešpicient hlavou... „Krajšej ženskej som nevidel ešte, viere mi!“ (Kuk. IV[4], 74);

váhanie: „Nuž čo urobíme?“ pýta sa Jano. „Ako sa ho strasieme?“ „*Hm* — braček, to je ťažká vec. Taký čaptavý čert...“ (Kuk. II[4], 117);

nechápavosť: „Nuž mal som vám pri robotách pomáhať... ale nemohol som — nemal som kedy... nuž...“ „Pomáhať? *Hm* — *hm*...“ (Kuk. I[4], 49);

irónia: — A Imra mi nesvádzaj! To je ešte dobrý šuhaj! — *Hm*, — uškrnie sa Jolana na znak, ona vie viac. — Fajn chlapec! (Rázus, Krč. kráľ 22);

byť v rozpakoch: „No“, posmeľuje Miša Teliar. „Povedzte!“ „*Hm*! — a keď vyzradíte!“ „No — veď som tu. U mňa ako v hrobe...“ (Kuk. II[4], 43);

uvažovanie: „*Hm*, osoba je to nie sprostá,“ myslí si Martin. „I vie ťa zavrátiť, i nie je taká, ako Hana...“ (Kuk. VII[3], 17). Doktor Gelb hovoril mi o tomto nebezpečnom zvieratku. Tak je teda už v svojej úlohe! Nu-nu, *hm*! — uvažuje chvíľu, keď sa mu zrazu vyjasnia oči (Rázus, Krč. kráľ 213);

starosť: „Ja tiež — ako myš na vreci. Ani noci, ani dňa. Kríž, trápenie! Ešte ja ako ja... *Hm*, plačeš?“ pýta sa otcovsky. (Kuk. VI[3], 101);

nerozhodnosť: „Nuž to bys' jedol!“ „*Hm*“ — a šuhaj pohodil plecom čo neznamenalo ani to, ani to (Kuk. VII[3], 79);

mudrovanie: „*Hm*, to je mocný psisko, ale aby vlka zahnal, to neverím“ (Kuk. X, 32);

vzbudiť očakávanie: Len by stará mať prišla z mesta, — dáva tušiť chlapcovi nové veci. — A čo donesú? — *Hm*. Sa nahľadíš... (Taj. XII, 87);

šomranie: „Hm, to je divný akýsi chlieb“, šomre Dore (Kuk. IV[4], 56);

podchytávanie, zvedavosť: — Adam musí prísť! — vybuchla z nej tá lomcujúca, ukrutná viera, pred ktorou nebolo nemožností. — *Hm* ... — hodil notár Okolický plecom. A keďže zvedavý bol, čo by Eva robila, keby vedela, že Adam nepríde, vypustil neistú otázku: — A čo, keby predsa neprišiel? (Urb. Živý bič[6] 134);

mhm: *prisviedčanie*: „Azda nám zas niečo nesieš" (!) „*Mhm* ..." prisvedčil jej Ondráš. (Kuk. I[4], 48), „A pekne sa drž, anjelik!" napomenula ho. „*Mhm!*" prisvedčil vážne (Kuk. XVII, 24);

hnev a údiv: „Kde je majster?" oboril sa na gazdu. „Aký majster?" „Aký majster? Náš majster — Patyka, že je tu. Jeho žena ma sem poslala ..." „Jeho žena"... „*Mhm* ... žena?" odvrával si gazda (Kuk. XII, 191).

uvažovanie: „Aha ... i ty ideš ... *mhm, mhm!*" (Neprebudený myslí, že bohvie čo nezistil, keď zistil, že dievča ide do práce.) (Kuk. I[4], 33);

odpoveď na otázku: — Pošta? — spýtal sa mašinálne Landík, ani nehľadiac na sluhu. — *Mhm*. Toto „*mhm*" Landíka nahnevalo. (Jes., Dem. 63);

súhlas: „Šak, sestrička, krása?" „*Mhm*, čača" (Hviez. VII, 20);

sebavedomie: „Detvana čítam", riekol som nevinne. „*Mhm*", prisvedčil. „Detvan je krásny. Hľa, i čistý je ..." prevracal listy jeden za druhým (Kuk. I[4], 129). Tejto interjekcie sa užíva pri nerovnom rozhovore, používa ju starší alebo sebavedomejší.

Protichodný význam interjekcie *hm* a *mhm* je najlepšie vidieť na tomto príklade: A: „A načo ti bude vlna?" B: „*Hm* — načože by bola? Na nohavice." (Nazlostene.) A: „*Mhm* — chceš sa vystrojiť! Dobre máš! Na večer si príď — dostaneš." (irónia) (Kuk. I[4], 46).

Od interjekcie *hm* je utvorené sloveso *hmkať*, *pohmkať*: „Nuž i vaša má taký?" (jazyk) „*Hm, hm*", *pohmkal* si Krt (Kuk. III[3], 168), Neprestajne *hmkal*, pomaly poťapkával, hladkal koňa (Hron., Chlieb 59), Habká, hmatá, *hmká*, prehrebá sa v škatuliach ... (Kuk. XVI, 184).

V interjekcionálnej oblasti je značné množstvo istých gramatických tvarov, majúcich za základ najjednoduchšie tvary

— interjekcie. Mnohý z nich prechádza až do nocionálnej oblasti jazyka. K základu *hm* máme sloveso *po-za-hmkať*, ktoré svojou expresivitou zostáva v interjekcionálnej oblasti, alebo je aspoň silnej povahy interjekcionálnej, ktorá zostáva v povedomí hovoriaceho. Kořínek uvádza, že i celkom primitívne útvary, ako práve typ *hm, môžu* byť sekundárne.[3] Dosiaľ nemali sme možnosť venovať sa primárnosti a sekundárnosti interjekcionálnych výrazov, pretože sme sa zaoberali skutočne najprimitívnejšími interjekciami čisto vokalickými a čisto konsonantickými. Interjekcia *hm* vlastne sem nepatrí, pretože má často výrazný sprievodný vokál *e*: — *Ehm* — *hm* — že sme tak smelí, berte si s nami pane! (Novomeský, Otvorené okná 47) alebo: A práve s tými (roľníkmi) máme najviac galiby! — *Hm* ... — *Ehm* ... — Tak ... (F. Kráľ, Cesta zarúbaná 204). V prvom prípade ide o rozpačitosť, v druhom prípade o nepríjemnosť. Zdá sa mi, že tu ide len o polovokál rázový, a nie o celkom výrazný vokál *e*. Pravda, táto plnosť alebo poloplnosť vokálu nemá nič do činenia s primárnosťou alebo sekundárnosťou výrazu *hm-ehm*. Ak *hm* je sekundárne, vzniklo redukciou slova interjekcionálnej povahy. *Hm* s hľadiska emocionality je interjekcia čisto intelektívna. Ako dosiaľ každá interjekcia, má vetnú platnosť.

Vetnú platnosť má i na pohľad dosť umelá interjekcia *ťh*: Ak sa bu-deš u-čiť! — zaslabikoval mu otec pod nosom. — *Ťh* ... Čože by som nie! — vypúčal Štefan hrdo prsia (Gabaj, Z chlapčeka vojak 114).

Nakoniec ešte dve interjekcie, ktorým autor dal, pretože musel, grafickú podobu, ktoré však nie sú ani zďaleka tak výrazné, ako robia optický dojem. Obidve vlastne svojou povahou patria prevažne medzi interjekcie reprezentatívne, a nie impulzívne. Sú to *ph* a *vc*, ktoré uvádza Rázus: — *Ph!* — odpľuvne si, ako vídal otca Stračkovie. — *Ph!* — Ani odpľuť nevieš! — ozve sa zas Červeň. — To sa má pustiť pomedzi zuby. Takto *-vc* ... *vc!* — crkne na dva metre do močidla, až sa tichá voda zavlní. — *Vc!* — *Vc!* — zacrká i Maroš (Rázus, Maroško[2] 46).

Možno, že v slovenčine interjekcií čisto konsonantických je viac. Zatiaľ nemám o nich vedomia.

---

[3] Studie z oblasti onomatopoje, 1934, pozn. 14. a prv ešte v Slávii, 1933, str. 225 (viď i ďalšiu literatúru).

Jozef Barát:

PRAVIDLÁ SLOVENSKÉHO PRAVOPISU A PRAX.

(Pokračovanie.)

Začiatočné písmená.

3. Ďalej s malou literou píšeme označenie spisovnej reči podľa jej zakladateľa:

Bernolák — bernoláčina,
Štúr — štúrovčina.

4. Označenie národných rečí na rozdiel od mena príslušného národa:

Angličan — angličtina,
Bulhar — bulharčina,
Dán — dánčina,
Francúz — francúzština,
Grék — gréčtina,
Maďar — maďarčina,
Nemec — nemčina,
Poliak — poľština,
Portugalec — portugalčina,
Rumun — rumunčina,
Rus — ruština,
Srb — srbčina,
Španiel — španielčina,
Turek — turečtina atď.

5. Prídavné mená, odvodené od vlastných mien kresťanských sviatkov:

Dušičky — dušičkový,
Hromnice — hromničný (hromničná sviečka),
Nový rok — novoročný (*novoročné*),
Štedrý večer — štedrovečerný,
Tri krále — trikráľový — trojkráľový (novší tvar),
Turíce — turíčny, ale: *Turíčny pondelok* (sviatok),
Veľká noc — veľkonočný (pozdrav), ale: *Veľkonočný pondelok* (sviatok),
Veľký piatok — veľkopiatkový (nie: „veľkopiatočný"),
Vianoce — vianočný ap.

Naopak prídavné mená, označujúce mená obcí, píšeme s veľkou začiatočnou literou:

1. ženský rod: *Bystrá, Dlhá, Dobrá, Dubková, Dubová, Kňažia, Lipová, Lopušná, Nemecká, Podbrezová, Revúca, Suchá, Svinná, Trenč. Teplá, Turá, Valaská, Východná, Žitná* ap.

2. stredný rod: *Bystré, Hlboké, Hrabové, Humenné, Krajné, Orechové, Pruské, Rovné, Sihelné, Skalité, Srňacie, Veselé, Vrbové* ap.

(Pokračovanie.)

Jozef Liška:

ROZRIEŠIME SI OTÁZKU PÔVODU VÝCHODNEJ SLOVENČINY?

(Pokračovanie.)

trat-, tlat- či *trot-, tlot-*
trět-, tlět- či *tret-, tlet-* ?

Medzi najstaršie delidlá západoslovanských jazykov patria striednice za praslovanské skupiny **tort-, *tolt-* a **tert-, *telt-*. V jazykoch juhoslovanských, v češtine a slovenčine sa *o, e* najprv predĺžily v *ō, ē*, tie daly *a, ě* a prešmykly sa v *trat-, tlat-*; *trět-, tlět-* (v dlhých slabikách *trát-, tlát-*; *triet-, tliet-*), napr. *tráva, hlad, strana, blato,* čes. *bláto, breza,* stč. *břieza, mlieko* atď. V *poľštine* a luž. srbčine nenastalo predĺženie pred prešmyknutím. Tu sa zmenily praslovanské skupiny v *trot-, tlot-*; *tret-, tlet-*, napr. *droga, groch* ‚hrach', *głód* ‚hlad', *brzeg* ‚breh', *mleko* a pod.

I. Praslovanské skupiny **tort-, *tolt-*.

Na celom území východného Slovenska je táto zmena prevedená ako na ostatnom území slovenskom. Uvediem niekoľko príkladov z východnej slovenčiny (druhý tvar je zo sotáckeho nárečia obce Dlhé n/C): *brada, brani-brány*[33], *brazda-brázda, zdravi-zdravy, chraňic-chráňic', kraľ-kráľ, vrabeľ-vrábeľ, hlava, klasek-klások, slama* a pod.

Na východnom Slovensku sú aj formy *trot-, tlot-*, ale len v týchto slovách: *chlop* (popri *chlap*), *chlopec*, viac *chlapec*;

[33] Miesto *y* by bolo lepšie písať *ъ* (= zadnejšie *y*).

plokac-plukac 'plákať, prať', *smrot-smrut, pahrotka-pahrutka* ‚podstienka', *mlodi, mloda* (názvy novomanželov). Fedák[34] udáva z Plavča i *mlutek*.

Z týchto piatich prípadov Stieber[35] súdi, že typy *trot-, tlot-* boly kedysi na východnom Slovensku všeobecné — *autochtonné*, len neskoršie vytlačené typmi *trat-, tlat-*. Slová *chlop, smrot*... sú podľa neho pozostatkami dávneho stavu. Stanislav[36] vyvrátil tento náhľad poukazom na vzťahy medzi zjavmi jazykovými a sociálnymi, ktoré aplikoval na východoslovenské pomery. Tu naznačil, že by bolo dôležité poznať podrobné geografické rozšírenie, aby sme pri ich výklade mohli pozrieť na všelijaké sprievodné okolnosti, ktoré prispievaly na ich rozšírenie, a najmä na kolonizáciu krajov, sociálne, komunikačné a podobné pomery.

1. Podľa neho výrazom *chlap, chlop* sa označovali príslušníci nižšej sociálnej vrstvy '*poddaný, sedliak*'. Keď vraj uvážime závažnú sociálnu funkciu *chlapa-poddaného*, pod ktorým sa zahrnovala väčšina nižšej spoločenskej vrstvy a menej významnú alebo dakedy vôbec bezvýznamnú sociálnu funkciu *chlapca-dieťaťa*, porozumieme veľmi ľahko, prečo sa pri veľkom prílive poddanského robotného ľudu, *chlopov*, na východné Slovensko dodnes zachoval a rozšíril názov *chlop* s poľskou formou a zároveň prečo sa nezachovala a nerozšírila forma **chlopec*, názov bytností, nemajúcich vo spoločenskom živote nijakej významnejšej funkcie.

Stanislav mýlne predpokladá, že forma *chlopec* sa tu tiež vyskytuje. Dôležité je však jej geografické rozšírenie. Zatiaľ čo *chlop* preniklo po celom území východného Slovenska aj do gemerského Horehronia[37], forma *chlopec* vyskytuje sa na oveľa menšom území, a to v severovýchodnom Šariši od Plavnice údolím Torysy skoro až k Prešovu, miestami len popri *chlapec* (Červenica, Rožkoviany, Sabinov), ďalej v severnom Šariši na území medzi Gabultovom—Bardijovom—Slov. Raslavicami a Stropkovom. Od Slov. Raslavíc na poludnie k Prešovu i na vý-

[34] Sb. Škult., str. 511.
[35] Lud słow. II. A, 34 n.
[36] Pôvod východoslovenských nárečí, str. 56; strany citujem podľa Bratislavy IX. Ďalej označím len skratkou *Pôvod*.
[37] Tóbik, l. c., str. 112.

chod k Zemplínu preniká forma *chlapec*, ktorá v oblasti Hažgut —Kuková—Pušovce—Chmeľov—Giraltovce—Kalnište sa už vyskytuje pravidelne. Na ostatnom území Šariša, Spiša, Abauja a Zemplína je *chlop* popri *chlap*[38], ale vždy *chlapec*, v severovýchodnom Zemplíne *chlap'äc-chlapäc*, teraz aj *chlapec*.

Stanislavov výklad tým nijako nestráca na cene, pretože popri dôležitom termíne *chlop* mohol preniknúť aj názov *chlopec* (hlavne vo *vok.* pri zvolaní *chlop-če*!), hoci nemal takú dôležitú funkciu v sociálnom postavení, o čom svedčí jeho menšie geografické rozšírenie. Z izoglosy vidno, ako pozvoľna zápasí s domácou formou *chlapec* (v okolí Sabinova a Raslavíc).

Ináč treba ešte pripomenúť, že poľské *chłop, chłopec* prenikly aj do beloruštiny, ukrajinčiny, ba aj do rusínskych nárečí v severozápadnej časti Zemplína (Radvaň, Parihuzovce), hoci v susediacich nárečiach sotáckych je popri *chlop* vždy *chlapec*.

2. *s m r o d-s m r u d*. Podľa *Stanislava*[39] to slovo tiež úzko súviselo so životom a prácou sociálne nízko postaveného človeka. Dnes sa ním označuje istý druh ľudí — vo veľkoruštine *‚nespokojný člověk'*, v češtine mravne a fyzicky menej hodnotný človek, v poľštine sa ním označuje *‚žid'*. Slovo to prejavovalo svoju veľkú expanzitu i na území vých. Slovenska, či už v pôvodnom alebo prenesenom význame. *Stanislav* (str. 58) myslí, že dvojaká forma *smrot-smrut* ukazuje, že toto slovo doniesli poľskí kolonisti, pochádzajúci z rozličných poľských oblastí alebo v rozličnom období. To by nebol správny výklad. Slovo sa sem dostalo iste poľským prostredníctvom, ale jeho dvojaká forma *smrot-smrut* je len reflexom zmeny *o* > *u*, ktorá nastala až na území vých. Slovenska. Forma *smrut* sa nachádza tam, kde bola prevedená spomínaná zmena *o* > *u*, inde *smrot*. Pravda, slovo je známe po celom vých. Slovensku, ale užíva sa ho teraz veľmi málo, lebo v reči je zvyčajnejší slovesný obrat *śmerʒi, śmerʒelo* a pod. *Stanislav* uvádza i tvary *smraʒic, zasmraʒic*.

V *sotáckom* nárečí severovýchodného Zemplína (Dlhé n/C.) popri zvyčajnom zvrate *śmerʒi* počuť i *smród-smrodu*[39a] vo vý-

---

[38] Zdá sa mi, že to až v poslednej dobe.
[39] Pôvod. 57.
[39a] ó = dlhé zatvorené o, é = dlhé zatvorené e.

zname *smrdí*. Okrem toho je tu dobre známe aj *smrát-smrádu*, a to jednak vo význame nadávky: *ty smráʒ'ä jäden!*, jednak vo význame *ľudového lieku*[40], ktorý si ľudia po dedinách prikladajú na ranu, aby sa zahojila. Teda tuná je zachovaný ešte starý tvar, hoci v prenesenom význame. *Smrot* je len novší poľský prínos, to vidno i z toho, že vžitejšia je slovesná forma *śmerʒic*, resp. *zasmraʒic*.

3. V podobnom rozsahu zakotvilo na východnom Slovensku slovo *plokac-plukac*, v sotáckom nárečí *plᵘókac* ‚plákať'. *Stanislav* je tej mienky, že jeho prevzatie uľahčilo aj to, že po zrušení kvantitatívnych rozdielov splynuly *plakať* i *plákať*. Sotácka forma *plókac* tomu nenasvedčuje. Je skôr možné, že bolo prevzaté pre složitý pochod prania, kde sa najprv bielizeň *namočí*, potom sa *rajbe*, *pere*, *ploka*, *žmika* a *suši*.

Je to tiež ľudové slovo, ktoré sa sem dostalo z poľštiny iste ešte pred stratou kvantity.

4. Poľské slovo *pogródka* vo význame ‚*podstienka*' miestami aj ‚*podmurovanie starých pecí*' nie je známe na celom území východného Slovenska. Je známe aj na Spiši[41] ako *pahrotka-pahrutka*, na východnom Spiši (Jaklovce) našiel som tvar *parhuotka*. Tá forma prechádza údolím Hornádu do juhozápadného Šariša (Ružín, M. a V. Lodina). V údolí rieky Svinky sú formy *pahrotka*, *pahruotka* (Ovčie). V ostatnom severnom Šariši *pahrutka* asi po čiaru Rokycany—Haniska pri Prešove—Žegňa—Tuhriná—Huvíz—Červenica, tu skôr v druhom význame. V okolí Bardijova zas ako *pohrutka* (Kurima). Zdá sa, že forma *pohrotka* je známa aj v severozápadnom Abauji (Rudník). Na ostatnom území Šariša, Abauja a Zemplína je toto slovo neznáme a miesto neho sa užíva *potscienka-potscinka*, *nasip*, *nasipok*, podobne v severozápadnom Zemplíne *násyp*, *násypok*. Ale aj inde v Šariši, najmä v okolí Prešova žije len popri druhom slove, ba na mnohých miestach ani starí ľudia nevedia presne, čo má vlastne znamenať.

Ako vidno, *pahrutka* bolo prejaté z poľštiny asi v dobe, keď už východná slovenčina mala *h* < *g* a nové *g* ešte nemala,

---

[40] Na otázku, čo to je *smrát*, dostal som odpoveď: *Kec starý ľuʒä maľi boľáka na rukoj abo na nohoj, ta poveʒeľi: Prilóš sebe* smrát *z budár'ä. To kec šä zb'éra mocno, ta za jäden ʒeň vyc'ählo.*

[41] *Štolc*, SMS XV, 1937, str. 75.

lebo ináč by bolo prejaté s *g*.[42] Na území východného Slovenska sa pozmenilo podľa toho, ako prebiehala zmena *ō, o* > *uo, o, u*. Rozličné obmeny s prešmyknutým *r* (*parhvotka*) a striedaním *a—o* (*pahrotka, pohrotka*) nasvedčujú, že bolo prevzaté ako cudzie slovo, ale aj pri svojej veľkej výbojnosti nerozšírilo sa po celej oblasti východného Slovenska.

5. Konečne treba sa ešte zmieniť o prevzatí foriem (*pan*) *mlodi*, (*paňi*) *mloda* vo význame ‚*mladoženích, mladucha*'. Geografické rozšírenie týchto foriem je zas menšie. Vyskytuje sa v severnom Šariši v okolí Bardijova (Gabultov, Zborov, Rychvald, Hervartov), Slov. Raslavíc smerom na Giraltovce (Lopuchov—Kuková), kde je popri *brajchin, brajtchin, bralta*. Na poludnie izoglosa *mlodi, mloda* nesiaha ani po Prešov. V severozápadnom Šariši (Plavnica—Sabinov) je popri *braldir, braldijan, bralta* len *mladi, mlada*. Ináč na celom ostatnom území je *mladi, mlada* aj vo význame ‚mladoženíchov'. V sotáckom nárečí je *mlady, mlaʒ'ica*. Prevzaté formy z nemčiny nie sú tu vôbec známe. Adjektívum *mladi, mlada, mlade* je v celej východnej slovenčine bez zmeny.

Len izolovane v poludňajšej časti Abauja *Stieber*[43] našiel *mlodi, mloda* ešte v Buzinke, Haniske, Šeni a v juhovýchodnom Zemplíne v Kalši. Táto forma je ešte v Čelovciach, Stanči, Uh. Žipove, Úpore na juhovýchod od Trebišova. *Stieber* pokladá ich za poľské „*archaizmy*", ktoré sa zachovaly práve v poludňajšom Abauji a v okolí Bardijova, teda vraj na území, ktoré bolo stredoslovenskému vplyvu, ktorý išiel údolím Hornádu cez Spiš a Šariš, najmenej vystavené a ktoré však zanikly za horným Hornádom.

S t a n i s l a v[44] nepokladá to za nič divného, že sa ten polonizmus vyskytuje práve aj v poludňajšej časti Abauja a Zemplína, lebo územím okolo Sečoviec a aj nižným tokom Hornádu viedly staré obchodné i vojenské cesty z Uhorska do Poľska, a to jednak údolím Bodrogu a Tople alebo údolím Hornádu k Prešovu. Je pochopiteľné, že pri prechádzaní poľskí cestujúci pri-

---

[42] Tak vykladá *Stanislav*, Pôvod. str. 64.
[43] Lud słow. II. str. A 33.
[44] Pôvod. str. 59.

chádzali do styku s domácim slovenským obyvateľstvom a zaiste nechali nejaké stopy.

Fedák[45] udáva z Plavča *mlutek*. Neviem, či skutočne tam je, lebo všade inde je len *mlatek-mlatok*.

Z uvedeného jasne vidno, že na východnom Slovensku sú autochtonné skupiny *trat-*, *tlat-*[46], no formy s *trot-*, *tlot-* sú len vypožičané poľské lexikálie. Ich nerovnaké geografické rozšírenie (nekryjú sa izoglosy ani jedného z týchto slov) svedčí, že boly sem len donesené, a to nie v rovnakom čase, za rovnakých okolností a rovnakou cestou. Z piatich spomenutých vlastne len *chlop* a *plokac* dostalo sa na celé východoslovenské územie, prvé preniklo až do Gemera. *Smrot* je veľmi málo užívané slovo, častejšie sa užíva slovesa *śmerʒic*. V severovýchodnom Zemplíne, ktorý bol najmenej vystavený poľskému vplyvu, pôvodná forma *smrat-smradu*[47] sa dodnes zachovala. Pomerne na malom území, aj to v miestach, kde styk s poľským obyvateľstvom mohol byť najväčší, sa rozšírily *pahrotka*, *chlopec*, *mlodi-mloda*. Podľa geografického rozšírenia môžeme súdiť, že forma *mlodi-mloda* (v menšom rozsahu *chlopec*) sa dostala sem zo severu od Bardijova údolím Tople až do juhových. Zemplína a susediaceho Abauja. Naproti tomu *pahrotka* skôr zo Spiša do údolia Hornádu, čo by práve odporovalo Stieberovej domnienke o prenikaní stredoslovenského vplyvu týmto údolím. Ináč keby nebola bývala sem len donesená, prečo by nebola i tu podľahla spomínanému vplyvu ako ostatné „archaizmy"?

O tom, že formy *trat-*, *tlat-* vo východnej slovenčine boly pôvodné, svedčí nielen ich úplná prevaha nad piatimi formami s *-o-*, ale aj doklady zo starých listín a miestne názvy, ktoré prináša Šmilauer[48] a ktoré vypočítava i *Stanislav* vo svojom Pôvode východoslovenských nárečí na str. 62—63. Spomeňme tu len doklad *Cravan* 1398, *Kraven* 1436 (dnešné *Kraviany*). Práve na východnom Slovensku sú veľmi časté názvy dedín a vrchov, ako: *Stráža*, *Strážnik*, *Strážske* pri Humennom, *Hrad*, *Hradný vrch*, *Hradisko*; *Branisko* (Spiš), *Blata* a nespočetné iné. *Slatina* až na Podkarpatskej Rusi.

---

[45] Sb. Škult., 1933, str. 511.

[46] Aj *Novák*, SMS VIII, 1930, str. 20, *Stieberov* výklad pokladá za trochu prismelý.

[47] Neskoršie sa tu predĺžilo v *smrát*, *smrádu*.

[48] Bujnákov sborník (najmä str. 32).

Budúci výskum prinesie iste mnoho nových výsledkov a určí bližšie, kam až siahaly kedysi sídla Slovákov.

II. *Praslovanské skupiny tert-, telt-.*

Jazykovedci sa shodujú v tom, že všade tam, kde na území slovanskom sa **tort-*, **tolt-* zmenilo v *trat-*, *tlat-*, vykonala sa aj zmena praslovanského **tert-*, **telt-* v *trět-*, *tlět-*. Pretože *Stieber* pochybuje o autochtonnosti foriem *trat-*, *tlat-* na území východného Slovenska, podľa neho je tiež dosť pochybné, či východoslovenské *mľiko*, *brich* vzniklo z *mlěko*, *brěgъ* a pochopiteľne dáva prednosť ich vývoju z poľských foriem *mleko*, *breg*.[49]

Skutočnosť, že *ě* v týchto skupinách sa vyvíjalo na celom území celkom shodne s *ě* v skupinách, kde nie sú *tert-*, *telt-*, jasne svedčí, že tu ide o vývoj, ktorý je na Slovensku obvyklý a domáci. Odpovedá mu aj geografické rozšírenie. V krátkych polohách máme na východoslovenskom území *breza-br'äza*[50] *drevo-dr'ävo* ako *ľes-ľäs*, *verni-v'ärny*. V dlhých polohách: *briežek-brižek*, sot. *br'ežok*, *mlieko* (Rokycany v juhozáp. Šariši), *mľeko-mľiko*, sot. *mlěko* práve tak ako *viera-vera-vira*, sot. *v'éra*,; *ziefka-zefka-zifka*, sot. *z'éuka* a pod.

III. Praslovanské začiatočné skupiny **ort-*, **olt-* daly do východnej slovenčiny *rot-*, *lot-*: *roľa*, *rosnuc*, *rozvora*, *lokec*, *loňi*, len celkom zriedka *rat-*, *lat-*: *raz*, sot. *ráz*, *lačny*. Pre riešenie otázky pôvodu východnej slovenčiny tieto skupiny nemajú veľkého významu, pretože okrem niektorých stredoslovenských nárečí[51] ich vývoj v slovenčine a češtine bol s poľštinou shodný. Táto shoda východnej a západnej slovenčiny viedla *N. van Wijka*[52] k náhľadu, že tieto dve slovenské jazykové oblasti, teraz už od seba odlúčené, niekedy spolu súvisely.

(Pokračovanie.)

---

[49] Lud. słow. II, A 34.

[50] Druhý tvar je zo sot. nárečia obce Dlhé n/C.

[51] *rot-*, *lot-* je aj v časti gemerských nárečí, porov. *Tóbik*, SMS XV, 106.

[52] Sb. Škult., str. 562.

Jozef Solčány:

PRÍSPEVOK K ŠTÚDIU SLOVENSKÉHO HLÁSKOSLOVIA.

(Dokončenie.)

Teraz je tu otázka, či toto *ᵉo* zapríčiňuje palatalizáciu predchádzajúceho *b, m, p, v, f,* alebo či tieto palatalizované spoluhlásky pôsobia na mäkkú výslovnosť tohto fonetického variantu.

Slovesá vzoru *padnúť* majú *l*-ové príčastie na *-óu̯* (*-ou̯*), napr.: *lopnuť* — *lopóu̯* (lopla, loplo), *kopnuť* — *kopóu̯* (kopla, koplo), *ďabnuť* — *ďabóu̯* (ďabla, ďablo), *ďobnuť* — *ďobóu̯* (ďobla, ďoblo), *šmiknuť sa* — *šmikóu̯ sa* (šmikla, šmiklo), *obmäknuť* — *obmäkóu̯* (obmäkla, obmäklo) a pod. Ale niektoré slovesá sem patriace majú aj dvojtvary tým, že popri tvaroch vzoru *padnúť* užívajú sa tvary s menším rozdielom vo vide aj podľa *trpieť* alebo *prosiť.* Takéto sú: *capnuť* — *capiť, čapnuť* — *čapiť, chňapnuť* — *chňapiť, kopnuť* — *kopiť* (*Tak ťa kopňem, že hňed zdochňeš. Iď mi, ľebo ťa kopím.*), *ľipnuť* — *ľipieť, ďabnuť* — *ďabiť.* Príklady na dvojaký tvar *l*-ového príčastia: *capóu̯* — *cap'ᵉóu̯* (*Capóu̯ do blata. — Také mu vicap'ᵉóu̯, že mau̯ dosť.*), *ďabóu̯* — *ďab'ᵉóu̯* (*Či mu ňeďabóu̯ na nohu! — Tam som na ňich naďab'ᵉóu̯.*).[5] Od slovies: *chňapnuť* — *chňapiť* a *ľipnuť* — *ľipieť* poznám príčastie len na *-ᵉóu̯*: *ľip'ᵉóu̯, chňap'ᵉóu̯.*

Všetky ostatné slovesá — okrem vzoru *minúť, volať, kupovať* a tiež *ťať* (*ťnem*) — majú *l*-ové príčastie mužského rodu len na *-óu̯* (*-ou̯*) s predchádzajúcou tvrdou alebo mäkkou spoluhláskou ako aj s tvrdým *b, m, p, v, f.* Príklady: *ňiesť* — *ňiesou̯, viesť* — *viedou̯, viesť* — *viezou̯, trieť* — *tróu̯, kriť* — *króu̯, lopnuť* — *lopóu̯, dupnuť* — *dupóu̯, cúvnuť* — *cúvou̯, hopnuť* — *hopóu̯* (*Hopóu̯ celí bank!*), *viďieť* — *viďóu̯, pieč* — *piekou̯, svieťiť* — *svieťou̯, riť* — *róu̯, chiťiť* — *chiťóu̯, ňivočiť* — *ňivočóu̯, modľiť* — *modľóu̯, skončiť* — *skončóu̯, šiť* — *šóu̯, hňiť* — *hňóu̯, bráňiť* — *bráňou̯, gegnuť* — *gegóu̯* a pod. Teda tu všade v *l*-ovom príčastí v mužskom rode je koncové *-óu̯* (*-ou̯*), pravda, okrem spomenutých vzorov (*ťať, volať, minúť, kupovať* majú toto príčastie na *-au̯, -uu̯, -uvau̯*).

[5] Medzi takýmito slovesami je významový odtienok.

Z uvedeného vysvitá, že fonetický variant *ᵉo* je vlastne prehlasované *o* vplyvom predchádzajúcej palatalizovanej spoluhlásky *b', m', p', v', f'*, teda je fonetickým variantom hlásky *o*, vyskytujúcej sa len v spomenutej koncovke. A súčasne zjavné je aj to, že fonetický variant *ᵉo* je podmienený predchádzajúcim palatalizovaným *b', m', p', v', f'*, a nie opačne. Je tu teda vlastne ten istý prípad ako pri foném (fonetickom variante?) *ä*, ktoré je tiež len po palatalizovanom *b', m', p', v', k', g'* v našom nárečí.

V novšom čase v spomenutom nárečí namiesto *-óu̯* (*-ou̯*) vyskytuje sa aj *-eu̯*. Myslím, že to bude hlavne vplyvom spisovnej reči (k úzkej samohláske *i* je bližšie úzke *e* než široké *o*: *prosóu̯* — *proseu̯* — *prosil*). No môže to byť aj vplyvom slovies vzoru *frieť, trpieť, rozumieť*, kde je príčastie v rode žen. a stred. na *-ela, -elo*: *frela, frelo, mysľela, mysľelo* a pod. Bola by to teda analogia, ktorá pôsobila aj na slovesá ostatných vzorov. Poznamenávam, že koncovku *-eu̯* majú len slovesá vzorov *frieť* (*freu̯*), *trpieť* (*trpeu̯*), *rozumieť* (*rozumeu̯*) a *prosiť* (*proseu̯*). Znovu pripomínam, že tieto tvary sa u nás vyskytujú len — povedal by — ojedinele a nie sú domáce.[6]

Môže byť ešte iný výklad. Samohláska *ó* (*o*) v koncovke *-óu̯* (*-ou̯*) azda vznikla z úzkeho *i* v *-iu̯* (*-iť*) rozšírením pred koncovým *-u̯* v príčastí a pritom sa labializovala, čím by sa bol po palatalizovaných hláskach perných a pernozubných vyvinul fonetický variant *ᵉo*. Riešenie tohto problému ponechávam povolanejším. Na jedno však treba pamätať. Fonetický variant *ᵉo* nemá varianty, ako ich má *ä* (*päť* — *piaty, pamäť* — *pamiatka* a pod.), ale má paralelu *e* (*p'ᵉóu̯* — *peu̯, m'ᵉóu̯* — *meu̯, b'ᵉóu̯* — *beu̯* a pod.). Ale takú istú paralelu má aj *o* (*prosóu̯* — *proseu̯, viďóu̯* — *viďeu̯, šóu̯* — *šeu̯, kopóu̯* — *kopeu̯* a pod.).

Zaujímavé je, že od slovesa *biť* s pôvodným *-i- l*-ové príčastie v spomenutom nárečí je *b'ᵉóu̯*, od *viť v'ᵉóu̯*, tiež tak od slovesa *(u)myť* je *(u)mᵉóu̯*, ale od slovesa *byť* je: *bóu̯, bola, bolo*. Tento zjav (*biť, viť, (u)myť*) možno vysvetliť tým, že v nárečí niet rozdielu medzi *i* — *y*, teda prakticky niet *y*; sloveso *byť* ako bezpríznakové sa vymyká z nich a prechádza

[6] V spomenutom nárečí hovoríme tiež *ďióu̯ka*, a nie *ďieu̯ka*.

do typu slovies, ktoré majú v *l*-ovom príčastí *-óu̯* (*-ou̯*) s predchádzajúcou tvrdou spoluhláskou: *hopóu̯, piekou̯*. Keďže palatalizované spoluhlásky *b', m', p', v', f'* sa vyskytujú len v slovesách na *-iť, -ieť*, súdim, že sú mäkké vplyvom tohto *i* (*e*) a túto mäkkosť si zachovaly v našom nárečí podnes. Veď donedávna sa v Chrenovci a na okolí viac mäkčilo, ako sa teraz mäkčí. Prv sa u nás hovorilo: *mance, ruce, noze* (*Počkaj, povi̯em ti mance! Čo to máš na ruce? Mám boľačku na noze.*). Dnes už len zriedka počuť takéto tvary.[7]

Fonetický variant *ᵉo* v chrenovskom nárečí má vlastne aj rozlišovaciu funkciu, ako ukazujú príklady: *p'ᵉóu̯* (pil) — *póu̯* (pol, polovica), *b'ᵉóu̯* (bil) — *bóu̯* (bol), *lip'ᵉóu̯* (lipel) — *lipóu̯* (*lipa* v 7. páde), *šíp'ᵉou̯* (šípil) — *šípou̯* (šípov od šíp), *kúp'ᵉou̯* (kúpil) — *kúpou̯* (*kúpa* v 7. páde), podobne *kŕm'ᵉou̯* (kŕmiť) — *kŕmou̯, hamb'ᵉóu̯ sa* (hanbiť sa) — *hambóu̯* (hanba), *farb'ᵉóu̯* (farbiť) — *farbóu̯* (farba), *trúb'ᵉou̯* (trúbiť) — *trúbou̯* (trúba), *zim'ᵉóu̯ sa* (zimiť sa) — *zimóu̯* (zima), *chib'ᵉóu̯* (chybiť) — *chibóu̯* (chyba), *obnoviť, vinoviť* — *obnov'ᵉóu̯, vinov'ᵉóu̯* a *novóu̯* (od nový, -á, -é) a pod.

Všetko nasvedčuje, že by v spomenutom nárečí naozaj bola mäkkostná korelácia spoluhlások: *b — b', m — m', p — p', v — v', f — f'* a aj *k — k', g — g'*.

OPRAVA. V prvej časti tohto článku sú tlačové chyby; na strane 157 v 1. a 8. riadku miesto "pamiatka" má byť *pämiatka*, na strane 158 v 13. riadku miesto "vravieť" má byť *vravi̯eť*. Starí hovoria aj *pami̯atka*.

Z PRÁVNEJ TERMINOLOGIE.

-tri-:

TERMÍN *ÚČASTINÁRSKA SPOLOČNOSŤ*.*

Slovenská právna terminologia pred prevratom sa ustálila na termíne *účastinárska spoločnosť*, čo nás zaväzuje podrob-

[7] Už vtedy sa vysmievali z týchto tvarov. Dobre sa pamätám (bolo to asi pred 40 rokmi), ako sa isté dievča na dedine posmievalo druhému a opravovalo ho, keď povedalo: *mance*: Ňehovor: *mance*, to je škaredé, hovor: *manke*. Aj neurčitok sa užíval na *-ti*.

* Univ. prof. Dr. J. Fundárek bol upozornil redakciu SR, že termín „účastinárska spoločnosť" nevyhovuje s hľadiska právnej terminologie (SR VIII, 30). Dávame miesto aj inému náhľadu. — *Red.*

nejšie prehovoriť o tejto terminologickej skutočnosti z príležitosti revízie slovenského právneho názvoslovia.

V tomto názve zdôraznený je ráz účastinárskeho podnikania na tom základe, že maďarský obchodný zákon z r. 1875 rozoznáva dvojaké účastiny: účastiny vystavené na meno vlastníkov a na neznámych preukazateľov. Našim predprevratovým pomerom zodpovedaly len také účastiny, ktoré boly vystavené na meno spoľahlivých slovenských ľudí, s čím potom tesne súvisí i pomenovanie takýchto podnikov, založených na podklade účastín — *účastinárskymi spoločnosťami.* Účastiny neznámych vlastníkov svojou neurčitou všeobecnosťou stály mimo záujmu našej národnej pospolitosti, lebo u nás každé hospodárske počínanie viazalo sa vždy k istým osobám, a nie k mŕtvym veciam, ku ktorým patria aj účastiny.

Účastiny, vystavené na meno vlastníkov, priznávajú účastinárske právo len istým, podľa mena označeným osobám, naproti tomu účastiny, na ktorých sa meno vlastníkov neuvádza, zabezpečujú účastinárske právo pre neznámych preukazateľov, v čom je doista taký veľký a podstatný rozdiel, že predprevratoví slovenskí národovci neváhali podľa dvojakých účastín i spoločnosti zadeliť do dvoch kategórií — do kategórie účastinárskych a do kategórie účastinných spoločností. Prvé dávaly našim podnikom úplnú národnú istotu, druhé však mohly byť zneužívané neznámymi preukazateľmi na poškodzovanie toho mravného a hmotného záujmu, pre ktorý sa slovenskí *účastinári* spolčovali.

Z povedaného nasleduje, že spoločnosti, založené na účastinách, sa rozlišovaly podľa akosti účastín.

Účastinárske spoločnosti so svojím zavretým kruhom slovenských národných ľudí maly pre nás v predprevratových časoch veľký národný a hospodársky význam. To, že maďarský obchodný zákon umožňoval zakladať spoločnosti i na podklade účastín, ktoré znely na mená vlastníkov, bolo pre nás zrovna šťastím, lebo len ten hospodársky podnik mohol ostať trvale a bezpečne v slovenských rukách, ktorý spočíval na osvedčených slovenských národovcoch. Do zavretého kruhu slovenských účastinárov nemohly sa dostať nespoľahlivé maďarónske elementy, lebo nielen zakladatelia takýchto spoločností, ale aj ich správy spolu s každým účastinárom svedomite bedlili o to, aby sa účas-

tiny pri prenáške na nových majiteľov nedostaly do cudzích rúk.

Názov *účastinárska spoločnosť* veľmi správne a výstižne vyzdvihuje dôležitosť účastinárov v spolčení na základe účastín, hoci ináč tento názov bol v rozpore s maďarskou právnou terminologiou a s literou maďarského obchodného práva, keďže tak maďarská právna terminologia, ako i maďarský obchodný zákon poznaly len účastinné spoločnosti.

Podstatný rozdiel je v tom, že naše obchodné podniky spočívaly na účastinároch, a nie — podľa intencie maďarského obchodného práva — na účastinách; to je logickou výslednicou povedomej národnej práce, ktorá naše mravné a duševné sily spolu s našou hospodárskou zdatnosťou podrobovala vyšším národným záujmom. V našich účastinárskych podnikoch heslom hospodárskej služby bolo dobro slovenského národa, a nie zmechanizovaný shon po hmotných ziskoch. Účastiny upisovaly sa z národnej povinnosti a upísané účastiny boly neraz dobrovoľným darom na oltár národa. Preto fundamentom a udržovateľom slovenských spoločností na podklade účastín boli vždy *účastinári*, a nie účastiny.

Kto by si myslel, že predprevratoví slovenskí činitelia nevedeli, že sa termín *účastinárska spoločnosť* nesrovnáva s príslušným názvom maďarského obchodného zákona, bol by veru na veľkej mýlke. Skoro pri všetkých spoločnostiach, zakladaných na účastinách, zainteresovaní boli i slovenskí pravotári, o ktorých nemožno predpokladať, že by neboli poznali rozdiel medzi názvami *účastinárska spoločnosť* a *účastinná spoločnosť*. Vedeli to nielen slovenskí právni odborníci, ale vedela to aj širšia slovenská pospolitosť, takže o nejakej náhodilosti nemôže byť ani reči.

V súvise s účastinárskymi spoločnosťami treba tu ešte poznamenať, že len účastinárskym spoločnostiam možno ďakovať, že sa pred prevratom spoľahlivo mohlo hovoriť o slovenskom bankovníctve a o slovenskom peňažníctve vôbec. Keby účastiny slovenských bánk a iných slovenských podnikov boly znely na neznámych preukazateľov, slovenskosť našich spoločností, založených na účastinách, bola by bývala vždy otázna, lebo by sa nikdy nebolo vedelo, akou národnostnou fluktuáciou prešly ich účastiny za chrbtom správ. Je iste veľkým nedostatkom te-

rajších našich pomerov, že nemáme ešte monografiu nášho slovenského bankovníctva a peňažníctva vôbec a že dnešná generácia ani pochopu nemá o tom, akú veľkú, osožnú a dôležitú prácu národu konaly naše účastinárske spoločnosti pred prevratom. Koľko znamenitých slovenských ľudí zapadá do zabudnutia len preto, že zabúdame na obetavosť predprevratového včerajška.

Maďarské firemné súdy bez námietok zaznačovaly slovenské podniky pod názvom *účastinárskych spoločností*. Podľa bežného terminologického úzu maďarskému názvu *részvénytársaság* zodpovedal slovenský názov *účastinárska spoločnosť*.

Keď sme sa i stretli kde-tu na písme s termínom *účastinná spoločnosť*, v ústnom rozhovore i takéto spoločnosti nazývali sme vždy *účastinárskymi spoločnosťami*, a to tým viac, ak vo firemnom názve skupina slov *účastinná spoločnosť* skrátená bola na *úč. spol.* Pod takouto skráteninou nikto ani nehľadal a ani netušil *účastinnú spoločnosť*.

Všetko toto uvádzam len preto, aby som zistil, že účastiny hraly v našom národnom a hospodárskom podnikaní druhotnú úlohu, lebo u nás v popredí každého podnikania stáli vždy účastinári. V účastinárskych spoločnostiach účastinársky kapitál má síce svoje špeciálne poslanie, ale tento kapitál bol by bez účastinárov mŕtvou hmotou a preto je potrebné, aby sa povereníctvo účastinárov, takzvaná správa, starala o zužitkovanie nashromaždeného kapitálu podľa vytýčeného spolčovacieho cieľa. Účastina ako mŕtva vec bez intelektu účastinárov a či správy nemala by žiadneho významu.

Tento krátky náčrt hovorí za oprávnenosť termínu *účastinárska spoločnosť*. Iste ničím sme sa neprevinili proti správnej slovenskej terminologii v minulosti a iste neprehrešili by sme sa proti nej, ani čo sa týka budúcnosti, keby sme vydržali pri starom úze a keby sme i naďalej prednosť dávali tomu, čo stála prax v tomto ohľade stvorila. To nás tu nesmie mýliť, že ináč majú iné národy. Aj obchodný zákon má byť tvorbou svojského národného prostredia, svojského národného ducha a trvácej tradície. Budúci kodifikátori slovenských obchodných zákonov viazaní budú touto našou názvoslovnou minulosťou. Dobrou domácou terminologiou nič neutrpia ani vzájomné medzinárodné vzťahy rôznonárodných obchodných zákonov.

Skoro všetky významnejšie slovenské ústavy a podniky boly u nás i podľa firemného zaznačenia účastinárskymi spoločnosťami, ako to dokazuje i tento výkaz:

1. Budapeštiansky nakladateľský spolok účastinárska spoločnosť v Budapešti,

2. Hospodárska banka účastinárska spoločnosť v Trnave,

3. Hrádocká sporiteľňa účastinárska spoločnosť v Lipt. Hrádku,

4. Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Turč. Sv. Martine,

5. Kovačická banka účastinárska spoločnosť v Kovačici,

6. Krupinská sporiteľňa účastinárska spoločnosť v Krupine,

7. „Lipa" účastinárska spoločnosť v Turč. Sv. Martine,

8. Ľudová banka účastinárska spoločnosť v Bratislave, vo Fraštáku, v Jablonke, v Kysáči, v Malackách, v Námestove, v Novom Meste nad Váhom, v Prievidzi, v Trnave, v Štub. Tepliciach, vo Zvolene,

9. Necpálsky úverný spolok účastinárska spoločnosť v Necpaloch,

10. „Novina" nakladateľská účastinárska spoločnosť v Ružomberku,

11. Obchodná banka účastinárska spoločnosť v Uh. Skalici.

12. Piešťanská úverná banka účastinárska spoločnosť v Piešťanoch,

13. „Pomocnica" úverná banka účastinárska spoločnosť v Brezne,

14. Petrovská sporiteľňa účastinárska spoločnosť v Petrovci,

15. Roľnícka a priemyselná banka účastinárska spoločnosť vo Veľkých Levároch,

16. Sedliacka banka účastinárska spoločnosť v Kovačici,

17. Slovenská banka účastinárska spoločnosť v Novom Sade,

18. „Tatra" hornouhorská banka účastinárska spoločnosť v Turč. Sv. Martine,

19. Staropazovská banka účastinársky spolok v Starej Pazove,

20. Turčiansky pivovar účastinársky spolok v Turč. Sv. Martine,

21. Turč.-sv.-martinská účastinárska sporiteľňa v Turč. Sv. Martine,

22. Žilinská Pomocnica účastinársky spolok v Žiline atď.

Značne menší je počet tých ústavov a podnikov, ktoré sa odchýlily od slovenskej názvoslovnej línie a z priveľkého rešpektovania pre nás iste mŕtvej a nepriliehavej maďarskej terminologie osihotily sa od účastinárskych spoločností a podľa firemného zaznačenia volaly sa účastinnými spoločnosťami.

JUDr. Ján V. Ormis:

I. *ODKAZ NA PORAD PRÁVA.*

K tomu, čo autor pod značkou -tri- napísal v SR IX, 46—8, podotýkam: Termín „odkaz na porad práva" je skutočne chybný. Keďže v právnej terminologii je potrebný, treba ho nahradiť iným, dobre utvoreným termínom. Autorom navrhovaný termín „upútenie na žalobu" nepokladám za dobrý, lebo podstatné meno „upútenie" konštruoval zo srbského slovesa *uputiti.* Novotvar „upútenie" je práve taký nedobrý, ako doterajšie podstatné meno „odkaz", ibaže pochádza z iného rečového fondu.

Ak nám je neprijateľný „odkaz", hoci sa vyskytuje v termíne už zaužívanom, tým menej nám je prijateľný novotvar „upútenie", chybný s rečovej stránky (viď redakčnú poznámku v SR IX, 48). Máme zaň dobré slovenské podstatné meno *upravenie,* takže „odkaz na porad práva" môžeme poľahky nahradiť termínom *upravenie na spor.*

Navrhnutý termín *upravenie na spor* celkom vystihuje pochop, doteraz nazývaný „odkazom na porad práva". *Upravenie* znamená to isté, čo autorom -tri- navrhované „upútenie", ale má proti navrhovanému termínu výhodu: je ako slovenské slovo už zaužívané, takže si naň netreba ešte len zvykať, ako na „upútenie", kým „upútenie" je cudzie, neslovenské — srbské. Súd upravuje strany *na spor,* aby si ním rozriešily sporné otázky, neupravuje ich na žalobu, ktorá je len začiatkom rozhodovania sporných otázok pred súdom, preto navrhujem termín *upravenie na spor* (a nie „na žalobu", ako píše -tri-). Podotýkam, že

srbské slovo *parnica* znamená 'spor', a nie 'žalobu', takže -tri- svoj termín „upútenie *na žalobu*" i s tejto stránky mýlne konštruoval.

Dr. Michal Slávik:

II. *ODKAZ NA PORAD PRÁVA.*

Prvý preklad zákonného čl. XVI z r. 1894 je odo mňa z roku 1920, kde v § 84 *perreutasítás* som preložil: „odkázanie na pravotnú cestu" a v § 89 *törvény rendes útján* som preložil doslovne „riadna cesta zákona", lebo som nemal nijakú pomôcku. Neskôr vyšiel tento zákon v preklade Dr. Emila Stodolu a r. 1931 v mojom opravenom preklade už terminologiou: „odkaz na porad práva" a „riadnym poradom práva" podľa Právnického terminologického slovníka Dr. Fajnora a Dr. Záturečkého z r. 1925.

Pán -*tri*- navrhuje preložiť perreutasítás na „*pobádanie, upravenie*" alebo „*upútenie na žalobu*", čo však nevyhovuje ani so stránky formálnej, ani obsahovej. Žalobou sa uplatňuje i odkaz na porad práva, ako i riadna cesta zákona. „Upútenie" je nemožný výraz, lebo slovenčina pozná slová *pútať, pút, putovať, pútec, upútať, sputnať*, a tak by to mohlo byť iba „*upútanie* na žalobu". Slovenský *pút* pôvodne znamenal cestu, teraz cestovanie na posvätné miesto.

Obsahove rozdiel medzi „odkazom na porad práva" a medzi „riadnym poradom práva" je, že pri „odkaze na porad práva" odkázaný od 30 do 60 dní od doručenia usnesenia je povinný podať žalobu na uplatnenie dedičských nárokov, ináč pozostalostný súd odovzdá pozostalosť; a tak je tu právne poradie (najprv si dokáž dedičský nárok, potom ti bude odovzdaná pozostalosť), kým na riadny porad práva odkázaný má právo podať žalobu do 32 rokov bez ohľadu na odovzdanie pozostalosti.

Keď Čechom vyhovuje táto terminologia, prečo by sme sa mali pridržať maďarskej terminologie, ktorá ináč v danom prípade nie je úplne výstižná. Azda by sa mohlo poslovenčiť slovo „porad" na *poradie* a vtedy by to bolo: *odkaz na poradie práva* a *riadne poradie práva.*

*

-tri-:

Ad I.

Slovenské právne názvoslovie je kde-tu neslovenské a kde-tu nepriliehavé. Neslovenskosť tejto terminologie charakterizuje najmä táto terminologická veta: „Zaplaťte na rad X Y-a tisíc korún".

Čo je to *rad, riadok* a *riadoček,* zaiste vie každé strapaté strídža zpod Hája, ale čo je to „platiť na rad", to iste neuhádnu ani jazykoví odborníci, ak smysel a obsah tejto frázy posudzujú podľa svojich slovenských rečových znalostí.

V zmenkovej terminologii „rad" nie je viac radom, ale p r í k a z o m, rozkazom, nariadením — *ordre.*

Navlas taká nesrozumiteľná je i veta „súd odkazuje vás na porad práva".

Ja som naschvál siahol po peknom „cudzom" termíne, aby sa z protestov prívržencov zaužívaných neslovenských slov v slovenčine videlo, ako ďaleko sme od správnej cesty pri tvorení slovenskej právnej terminologie. Veľké množstvo chybne „zaužívaných" termínov nie je hriechom proti p ô v o d n o s t i a č i s t o t e slovenčiny, ale jeden jediný a zároveň i prvý termín zo srbčiny je už veľkou rečovou chybou, i keď ináč lahodí slovenskému uchu.

Pravda, po poznámkach D. Tatarku (IX, 182) je oslabená vyčítaná cudzota, lebo je zistenou skutočnosťou, že v západoslovenskom nárečí máme svojské a domáce sloveso — složeninu *odpútiť.*

„Upútiť na žalobu" je správne konštruovanou dobrou frázou pre slovenskú právnu terminologiu.

„Upútiť" a upraviť na žalobu neznamená ešte spor, p r a v o t u, keďže podanú žalobu možno odvolať a žalovaná strana vôbec nemusí vstúpiť do sporu.

Žaloba je úvodom do *pravoty* a preto vo fráze „upútiť", resp. *upraviť* na žalobu je celkom správne zachytený ten dôležitý moment v spornom pokračovaní, o ktorom momente je práve reč.

Ja ináč výslovne hovorím vo svojom článku o podaní žaloby, p r a v o t y, a tak nevytváram termín „upraviť na spor",

nakoľko u nás ľudový termín *pravota* zamenili knižným, umelejším pochopom *spor*.

Ad II.

Slovenská terminologia nemôže spočívať na princípe „zaužívaní", ale len na rečovej správnosti, srozumiteľnosti a priliehavosti.

Termíny, ktoré sa len umelou a násilnou „zaužívanosťou" udržujú v právnej terminologii, sú skoro napospol zlé, a preto bolo by už na čase prestať operovať s takýmto plytkým argumentom.

Všetky právne termíny, teda tak dobré, ako i zlé, zaužívané a nezaužívané, sú v disponabilite a majú byť preskúmané s rečovej správnosti a terminologickej priliehavosti.

Perreutasítás je v maďarčine celkom správny a výstižný termín a preto môže nám slúžiť za kompas pri hľadaní zodpovedajúceho slovenského termínu. O tom, že „upútenie" nie je rečove a pochopove nezodpovedný termín, nemôže mať nikto ani najmenšej pochybnosti. Je mu len na závade, že niet v slovenčine slovesa s predponou *u-*: upútiť.

Náhľad, že to, čo je rečove a terminologicky dobré za Moravou, musí byť dobré i pre nás, je trochu pochybený, čo vytvára potom ďalšiu verejnú pru.

ZO ŠKOLSKEJ SLOVENČINY.

Anton Jánošík:

PREDLOŽKA *PRE* V SLOVENČINE.

Predložka *pre* v slovenčine sa často užíva i na označenie takých vzťahov, ktoré môžeme vyjadriť aj niektorými inými domácimi predložkami alebo pôvodným holým datívom, prípadne aj holým genitívom alebo aj lokálom s predložkou *v*. Funkcia predložky *pre* sa hodne zaťažuje najmä na školách vplyvom cudzích rečí (nemčiny, francúzštiny), ktorými sa žiaci učia prakticky rozprávať, čím nevdojak jazykový cit svojho materinského jazyka v tejto oblasti prispôsobujú k významovej funkcii cudzej predložky *pre*. Pri písaní úloh, ak príde žiakovi voliť medzi predložkou *pre* a niektorou inou domácou, podľa

vplyvu cudzích jazykov prikloní sa obyčajne k predložke *pre*, ktorá sa mu vidí akási zvláštnejšia. Taký zjav ako doklad môžem uviesť z I. ročníka Obchodnej akadémie v Turč. Sv. Martine, kde istá žiačka pri písaní školskej úlohy v prvom stihu napísala predložku *na*, ale chytro „sa spamätala", prečiarkla ju a „opravila" na *pre*. (Bola to veta Blanky Markovičovej: Gymnázium je len prípravnou školou (na) pre vysokú školu.) Ak chceme náležitejšie riešiť funkciu predložky *pre* v slovenčine, bude nám treba vyjsť z jej pôvodnej funkcie a pri tomto východisku ujasniť si aj vzťahy, pri ktorých predložka *pre* nie je domáca, lež vypožičaná odinakiaľ. Pravda, jej pôvodnú funkciu v slovenčine možno hľadať len v takom nárečí, kde predložka *pre* má najužšiu funkciu, to jest kde sa jej najzriedkavejšie užíva, a to sú východné nárečia. V nich ešte aj za spisovné *prečo* (*pre*+*čo*) býva holá datívová forma *čemu*. Je to forma datívu prospechu.[1] No jednako i keď forma *čemu* je pôvodná a vo forme *prečo* načim vidieť prípadný cudzí účinok, ťažko by išlo sa jej ujať u tých Slovákov, ktorí majú vo svojom jazykovom cite ustálené *prečo*. Tento prípad ukazuje, že nepôjde predložku *pre* vonkoncom zatlačiť do jej pôvodnej funkcie p r í č i n n e j, ako sa to usiluje prof. Ondrej Germuška, ktorý sa pokúsil vymedziť predložke *pre* čo najužšiu funkciu v spisovnej slovenčine na základe svojho rodného šarišského nárečia.[2] Tieto svoje náhľady aj naznačil, ale len jadrne, v recenzii knihy Emila Lukáča, kde mu vyčituje medziiným nesprávne používanie predložky *pre* (SR V, 217). Prikladá jej iba „význam príčiny, a nie cieľa, alebo datívneho predmetu". Ján Mihál, ktorý ináč prísne dbá na originalitu slovenčiny, na rozdiel od Germušku sa nestavia proti predložke *pre* pri vyjadrení prospechu (SR IV, 271). Po nich dotkol sa funkcie predložky *pre* ešte Michal Knap (SR VII, 116), aby ukázal jej nesprávne používanie vo funkcii cieľa, kde vždy príde predložka *na*. Teda predložka *pre* má „funkciu príčinnú a druhá cieľovú".

Ak chceme otázku predložky *pre* celkove riešiť v sloven-

---

[1] Ako je tomu vo východných slovenských nárečiach, tak bolo aj v starej češtine; príklad: *čemus* přivedl tohoto mnicha Růž. (Emil Smetánka, Vybrané části ze skladby jazyka československého II, 348.)

[2] Také stanovisko mal za svojej školskej praxi, keď sme spolu učili na preparandii v Prešove.

čine, treba rozviesť okrem uvedených aj iné jej funkcie, či sa zjavujú už ako správne alebo nesprávne.

1. Pôvodná funkcia predložky *pre* je príčinná (causale); tak aj vo východných nárečiach, kde má túto jedinú funkciu a majú ju aj ostatné západoslovenské jazyky (česky *pro*, poľsky *prze*, luž. srbsky *pše*). Vo francúzštine je obyčajne predložka *à cause* popri *pour*: *il a été puni pour une faute légère* (Littré).

Predložka *pre* vo funkcii príčiny je od svojho pôvodu náležitá v celej slovenčine.

Príklady[3]: *Pre nedostatok miesta* nemohol som byť prijatý do akadémie. Dvaja žiaci vystúpili na polroku *pre nedobrý prospech*. Pot tečie po čele, keď *pre miery a váhy, pre nešťastné litre* vletí guľa do pekného koženého notesa. *Pre tú vec* sa vadia (Bern.). *Pre nemoc* nemohol som prísť do školy. Páni profesori nás musia *pre našu veselosť* dosť často potrestať. *Pre pravdu* sa ľudia radi hnevajú. *Pre svoju dobrotu* vyjdeš na žobrotu. *Pre teba* som mnoho vytrpel. Mládež sa teší na zimu nielen *pre sviatky*, ale aj *pre zimné športy*. Mali sme prázdniny skoro mesiac *pre nedostatok uhlia* a iné.

Príčinnosť predložky *pre* vynikne pri porovnaní s funkciou predložky *za*: *Pre teba* som mnoho trpel — *Za teba* som mnoho trpel. Chybné je ju nahrádzať inštrumentálom „následkom", ako napr. vo vete: Keď sa aj našiel pravý typ obchodníka, „následkom silnej konkurencie" (*pre silnú konkurenciu*) musel prestať obchodovať. Tak isto ani predložkový tvar *kvôli* nie je súci a výstižný na funkciu príčiny, lež skorej zasa prvotná predložka *pre*, napr.: *„Kvôli tej knihe" ostanem tu do večera (Pre tú knihu)*, Niektorí žiaci chodia „často do školy kvôli zábave" a neučia sa (*pre* zábavu). Predložkový tvar *kvôli* kladie sa len pri osobách.

2. Príčinná predložka *pre* zjavuje sa pri podstatných menách, vyjadrujúcich pohnutie mysle (radosť, bolesť, žiaľ), ale tu je lepšia predložka *od*, napríklad vo vete: *Pre veľkú radosť* sa ti piť nechcelo (Bern. III, 2465) — *Od veľkej radosti*... Ináč tu býva predložka *od*: *Od veľkej ľútosti* nemohol ani hovoriť (úzus).

---

[3] Doklady zväčša uvádzam zo školských písomných prác žiakov I. OA a II. OAa v Turč. Sv. Martine, písaných v škol. r. 1941—42. Niektoré doklady ochotne mi vyhľadali zo školských prác svojej triedy kol. D. Helvighová a kol. M. Gašparik.

3. Príčinná predložka *pre* je vlastne aj pri úpenlivej prosbe, ktorou voľakoho o voľačo prosíme *pre milosrdenstvo Božie* (Boha), *pre zmilovanie Božie* (Boha), *pre lásku k Bohu*, skrátka: *pre Boha* (porov. franc. *pour* (l'amour de) *Dieu*, maď. *az Isten szerelméért*). Napríklad: *Pre Boha* ťa prosím, choď už domov, lebo nachladneš v tejto zime (úzus), *Ale on, neborák*, prosil ich na kolenách *pre Boha*, aby ho len nechali nažive (úzus). Zo spisovnej reči: *Pre Kristove rany!* Ňaníčko môj, čože to urobili s vami? (Jégé, Šangala[4], 9), *Pre Pána Boha*, nuž by to bola ozaj pravda? (13), *Pre Boha*, čo to bude s nami, keď nás musel takto opustiť? (14), Čože sa stalo, *pre Boha?* Kde je Ondrej? (188), *Pre Boha*, kde je, čo je s ním? Rozprávajteže! (191), *Pre Boha!* ... Čože by si sa priečil, veď by ťa zaraz zabili! ... *Pre Boha*, sekeru daj preč! (Hron., Pod. rozprávky, 83), Prišiel ... a prosil si, *pre Božie smilovanie*, hoci len kôrku chleba (Dobš. IV,[3] 82), „*Pre Boha*, nehovor také reči!" (Kal., Povesti II, 1871, str. 68) ap.

V oslabenej forme sa užíva výraz: *pre pána Jána*, napr.: *Pre pána Jána*, na toho som nemyslela! (Stod., Cigánča 4), Aaá — a — mladý pán, vy ste ešte tu? *Pre pána Jána*, čo si myslíte? Pán sa môže v každej minute vrátiť (Urbánek XXVII, 12).

4. Predložka *pre* užíva sa pri slovesách pohybu *ísť*, *poslať*, *chodiť* popri pôvodnej predložke *po*, napríklad: idem *pre lekára* — idem *po lekára* (franc. *aller chercher le medecin*); predložka *po* v tejto funkcii býva vo východných nárečiach a v stredných[4], v západných je *pre*. Hoci Czambel[5] označil predložku *pre* v takejto funkcii za chybnú, no jednako nevzdávajú sa jej príslušníci tých jazykových oblastí, kde sa vyskytuje, a ich vplyvom dostala svoje miesto v literárnej reči. Tento zjav môže sa vysvetliť aj domácim vplyvom — kontamináciou významu obidvoch predložiek. Vo vetách: prišiel som *pre chlieb* a prišiel som *po chlieb* možno vycítiť istú významovú diferenciáciu, ak v prvej vete vytušíme *príčinu*: prišiel som *pre chlieb*, „skrzevá" chlieb[6], v druhej zasa následok tejto príčiny (odniesť ho — pohyb s ním), porov. franc. *aller chercher*. Predložku *pre*

---

[4] Stanislav, Liptovské nárečia, str. 411—412.

[5] Rukoväť 1919, str. 173.

[6] V nárečiach funkcia príčiny sa vyjadruje aj tvarom predložky „*skrzevá*", najmä v úradnom štýle u staršieho pokolenia. *Bol som tam skrzevá spisy* (Bánovce).

v tejto funkcii má aj Bernolák v Slowári (*pre niekoho* poslať, iď *pre* víno, musím ísť *pre ňu*) a Damborský: Pán poslal sluhu *pre pivo*.[7] V tomto prípade svojím prvotným významom zastupuje vlastne príčinnú funkciu, ktorá je celkom zjavná už z uvedenej vety: Prišiel som *pre chlieb* (príčina), aby som si ho odniesol. No predovšetkým tu ide o vyjadrenie účelu (cieľa), ktorému lepšie zodpovedá predložka *po*. Obidve pôvodné funkcie predložiek *pre-po* úzko kontaminované vidieť vo vete: *Pre neho* sme prišli, t. j. možno ju chápať: aj *pre neho* (príčina), ako aj *po neho* (účel). V spisovnom užívaní obidve predložky sa vo funkcii účelu (cieľa) jednako upotrebujú, ale opodstatnenejšia je tu predložka *po*, a zato môžu jej dávať prednosť pred predložku *pre* tí, ktorí predložku *po* vo funkcii účelu majú vo svojom jazykovom cite zo svojho rodného nárečia. J. Mihál je za predložku *po* (SR IV, 203). No predložka *pre* (*pro*) v tejto funkcii nie je ojedinelá v slovenčine a vyskytuje sa aj v ukr.[8] Doklady zo spisby: Tu som stratil svoju poľnú lopatku. Chvíľu som rozmýšľal, či sa mám *pre ňu* vrátiť (Jes. Cestou, 36), matka — lebo brat nechcejú (ju) pustiť ani *pre vodu* (Orol 1872, str. 222b).

Miesto predložky *pre* pri slovesách pohybu býva aj predložka *za* s akuzatívom, napríklad: Zavreli mu ženu, kde patrila. Ale potom, keď mu doma chíbela, *išieu za ňu*.[9]

5. Predložka *pre* pri slovesách pohybu kontaminuje ešte s predložkou *na*, taktiež vyjadrujúcou účel (cieľ) a je medzi nimi zjavný sémantický význam, ktorého nebolo pri dvojiciach predložiek *pre-po*, napríklad: prišiel som *pre-po* koláče — prišiel som *na* koláče; prvá veta znamená ‚prišiel som odniesť koláče', druhá ‚prišiel som sa najesť koláčov'. Porov. iné príkady: išiel som *pre-po* jahody (prichystané na odnesenie) — išiel som *na* jahody (sbierať do lesa), chodím *pre-po* mlieko — chodím *na* mlieko (piť na tom istom mieste) atď.

Ako ukazujú príklady, každá z dvojice predložiek *pre-na* má na rozdiel od dvojice *pre-po* svoju funkciu; predložka *na* sa užíva, keď ide o neobmedzené množstvo voľačoho, z čoho možno uberať, a zas predložka *pre*, keď ide čiste len o odne-

---

[7] Slovenská mluvnica, 5. vyd., str. 335.
[8] Stanislav, l. c. 412.
[9] Z nárečového textu z Rybian, zapísaného od prof. Rudolfa Žatku.

senie čohosi už prichystaného: choď *na vodu* (na potok) — choď *pre vodu* (oddelenú, prichystanú vo vedre, v pohári ap.), ísť *na drevo* (do lesa, do drevárne) — ísť *pre-po* drevo atď. V tejto funkcii je väzbe: *predložka na+akuzatív* blízky svojím významom genitív partitívny pri slovese *nabrať*, napr.: choď *nabrať dreva, vody* ap.

Pri dvojici predložiek *pre-na* predložka *na* vyjadruje účel (cieľ) (porov. franc.: *il alla chercher des fraises dans la forêt*) a je chybné v tejto funkcii ju zamieňať predložkou *pre*.

6. Podobne treba z dvojíc *pre-na* použiť vždy predložku *na* pri označení času so zreteľom na budúcnosť (franc. *temps de future*), kde sa vlastne vyjadruje tiež účel, napríklad: Kalendár *na obyčajný rok* 1942 (nie „pre obyčajný rok"), Zprávy *na školský rok 1941/42* (nie „pre školský rok") ap.

Teda nie je správne: aby sme zaistili svojmu národu životnú podstať „pre budúcnosť" (m. *na budúcnosť*, lepšie *na budúce veky*), Treba pracovať v živote tak, aby z toho niečo ostalo aj „pre budúce pokolenie" (m. *na budúce pokolenia*[10]) ap. Veď sa aj hovorí: Túto úlohu sme dostali *na piatok* (úzus), *Na budúci rok* (úzus), Niektorí sa pripravujú *na budúce hodiny*, *Nabudúce*...[11] (úzus).

7. Predložku *pre* treba nahradzovať pôvodnou domácou predložkou *na* nielen vo funkcii účelovej, ale aj pri jej príbuznej funkcii cieľovej. Pri cieli niet takej kontaminácie s inou predložkou, ktorá by mohla mať iný významový rozdiel; keď ide o cieľ, v slovenčine príde len predložka *na*, a nie *pre*. Takto aj Ondrej Germuška a Michal Knap (porov. vyššie). Príklady:

a) Pri podstatnom mene slovesnom (porov. lat. *ad laudandum*): Prichádzajú do Tatier „pre uzdravenie" (m. *na vyzdravenie)*, Drevo je „pre kúrenie" (m. *na kúrenie*), ktoré im slúžily „pre uspokojenie" (m. *na uspokojenie*), Po mestách stavali búdy „pre predávanie" tovaru (m. *na predávanie*), Tieto prípravy v obchodoch sa robia hlavne „pre upozornenie" obyvateľov (m. *na upozornenie*), Táto škola je ako príprava „pre ďalšie študovanie" (m. *na ďalšie študovanie*), Dajte mi vody

---

[10] Ak by tu nešlo o čas so zreteľom do budúcnosti, ale o prospech, vtedy by bol datív prospechu: *budúcim pokoleniam*.

[11] Teda príslovka času *nabudúce* so zreteľom na budúcnosť je správnejšia a výraznejšia ako príslovkový tvar „budúcne".

na umývanie (úzus), Dones trochu piesku *na zeleninu* (úzus) atď.

b) Pri iných podstatných menách: Toto všetko je príprava „pre nastávajúce sviatky" (m. *na nastávajúce sviatky*), Na námestí je postavený „pre tento cieľ" veľký vianočný strom (m. *na tento cieľ*) a pri ňom vyberajú sa peniaze „pre chudobných" (m. *na chudobných*), Zemiaky sú i surovina „pre výrobu liehu a škrobu" (m. *na výrobu* liehu a škrobu), Niektoré zvieratá chovajú „pre masť" (m. *na masť*)[12], Kupujú čokoládové a iné veci „pre okrasu stromčeka" (m. *na okrasu stromčeka*), Osviežiť sa „pre našu ďalšiu cestu" (m. *na našu ďalšiu cestu*) ap.

Takto potom miesto predložky *pre* príde predložka *na* aj vo vete: Čistý zisk „pre našich hrdinov" na fronte, keďže tu zjavne ide o cieľ, a nie o priamy prospech (v tomto prípade dal by sa užiť datív prospechu: *našim hrdinom*). Porov. k tomu: Milodary *na kostol* (úzus). Tak isto nie je správna predložka *pre* ani vo vete: „Ústav pre obnovenie starých hudobných diel" (Slovák z 21. I. 1942), lež *na obnovenie*. No celkom iné: Rumunský vedecký ústav *pre Transistoriu*, keďže tu ide o prospech.

8. Na rozdiel od predošlých dvoch prípadov (čas so zreteľom na budúcnosť, cieľ) predložka *pre* dobre obstojí vo funkcii zreteľového datívu. Býva vlastne miesto: čo sa týka, so zreteľom na (porov. franc. *quant à, par rapport à*). Napríklad: *Pre mňa* za mňa urob si, ako chceš (aj: *mne je jedno*, urob si, ako chceš), *Pre rodičov* Vianoce prinášajú mnoho starostí (aj: *Rodičom*), *Pre mňa* je ten kabát malý (aj: *Mne*), *Pre mňa* netreba mnoho variť (aj: *Mne*), *Pre mňa* najhorším predmetom a hodinou, na ktorú sa najviac bojím, je zemepis; Slovenčina je *pre mňa* hodinou málo obávanou, ba i očakávanou atď. Teraz nastávajú *pre mňa* osudné chvíle (aj: *Teraz mi*), Deň 1. septembra bol *pre mňa* dňom slávnostným (aj: *bol mi*).

9. Tak isto ide zamieňať predložku *pre* s dat. vo funkcii datívu prospechu (dativus commodi et incommodi). Vždy nemožno ju hladko nahradiť holým datívom prospechu, ako ani v nadpise známej učebnice: Slovenská poetika. Slo-

[12] Zaiste príde tu len cieľ, a nie príčina.

venským školám napísali P. Bujnák a J. Menšík. Pri predložke *pre* prospech sa nevyjadruje tak bezprostredne ako skorej pri datíve prospechu, porov.: Kremnický Otecko píše pre deti články (v novinkách, teda nie im rovno, bezprostredne) — píše *deťom* listy (im rovno, každému osebe), Matka trhala *pre deti* kvety na lúke (nie rovno deťom, ale im ich doniesla domov) — *deťom* kvety (rovno im v ich prítomnosti, blízkosti), Doniesla „bukétu" *pre mladú* nevestu (slúžka, prípadne priateľka, no nie rovno jej ju dala do rúk) — *mladej neveste* (priateľka, rovno jej do rúk).

Príklady:

a) Predložku *pre* ide nahradiť holým datívom prospechu: Pri spoločnej večeri gazda nasype na všetky kúty hrachu, to že *pre dušičky* (aj: *dušičkám*), Vianočná nálada je *pre vnímavé ľudské srdce* bohatým zdrojom vzrušenia (aj: *vnímavému ľudskému srdcu*), Rád sa učím všetkým predmetom, lebo všetky sú *pre obchodníka* potrebné (aj: *obchodníkovi*), To všetko bolo *pre nás* nové (aj: *nám*), Toto slovo stalo sa *pre nás* dôležitým (aj: *nám*), Bola to *pre všetkých* krásna cesta (aj: *všetkým*), Vykonal to nielen *pre seba*, ale aj *pre druhých* (aj: *sebe... druhým*), *Pre niektorých* exkurzia bola odpočinkom (aj: *Niektorým*), Ako *pre telo* je potrebný pokrm, tak *pre dušu* náboženstvo (aj: *telu... duši*), Kto správne ocenil slobodu, *pre toho* je 14. marec skutočným sviatkom (aj: *tomu*), Kto má peniaze, usiluje sa čím prv kúpiť dar *pre svojho milého* (aj: *svojmu milému*), Kopal jamu *pre druhých*, ale sám do nej padol (aj: *druhým*), a len požehnaním mohlo by byť *pre ľudí*, keby sa každý usiloval pochopiť spisovateľa (aj: *ľuďom*), Začína niesť plody a je užitočným *pre ľudskú spoločnosť* (aj: *ľudskej spoločnosti*), Robí osoh *pre ľudskú spoločnosť* (aj: *ľudskej spoločnosti*), Odchádzali do cudziny, aby tu robili *pre iných* (aj: *iným*), Zemiaky slúžia za potravu *pre bohatých, ako aj chudobných* (aj: *bohatým, ako aj chudobným*), Človek v škole nadobúda vedomostí a tak sa stáva užitočným nielen *pre seba*, ale aj *pre národ*, ba niekedy i *pre celé ľudstvo* (aj: *sebe... národu... celému ľudstvu*), Rodičia kupujú dary *pre svoje deti* (aj: *svojim deťom*), Rodičia chystajú *pre deti* dary a deti zas *pre rodičov* (aj: *deťom... rodičom*), Môžu silu vody premeniť na energiu, užitočnú *pre človeka* (aj: *človeku*), Každý hľadá

vo výkladoch vhodný dar *pre svojich najmilších* (aj: *svojim najmilším*), Na svadbe sa najem, aj *pre rodičov* voľačo donesiem (aj: *rodičom*) (úzus), Večera bola prichystaná, *pre dieťatko* posteľ (aj: *dieťatku)* (úzus), Niesol so sebou veci prichystané *pre študentov* (aj: *študentom*) (úzus) a iné.

b) Predložku *pre* ťažko alebo nejde nahradiť datívom prospechu: Prichádza krajší deň *pre Slovákov*, 14. marec. Vždy boly Vianoce *pre ľudskú spoločnosť* sviatkami srdečnej radosti. Chcem sa stať svedomitým obchodníkom, ktorý bude chcieť pracovať nielen *pre svoje dobro*, ale aj *v prospech spoločnosti a národa*. Sú všetci nadchnutí *pre všetko*. Za túto veľkú vec, ktorá *pre nás* toľko znamená, môžeme ďakovať jedine Andrejovi Hlinkovi. Z toho prichádzame k záveru, že povolanie je *pre človeka* prepotrebnou vecou. Vo vlaku bolo oddelenie *pre Židov*. Toto slovo znamená *pre študentov* veľmi mnoho. To nestačí ani *pre vlastnú potrebu*. Školy podnikajú *pre svojich* študentov exkurzie. Táto prehliadka mala *pre nás* veľký význam. Knižka je písaná *pre žiakov*. Žije *pre rodinu* (úzus). Ráno vystrojili mládenca, aby doviezol koč *pre nich*, ktorý *najkrajší* (úzus). Takto mám hádky *pre troch* (ľud. rozprávka) ap.

Ani v ľudovom výraze: *To je človek pre seba* ‚egoista' nedá sa predložková väzba nahradiť holým datívom prospechovým.

Príklady zo spisby: V oboch rukách drží meričky s ovsom a hneď si domýšľam, že to *pre naše kone* (Figuli, Tri gaštanové kone 37), A keď aj ide robiť za groše, ale to už ide hladšie, keď zvučieva signál *pre začiatok* i *koniec* (Gabaj, Otec Timotej 14), Jahody chodievala sbierať, predávala ich potom *pre krčmárove zlostné deti* (nie rovno: krčmárovým zlostným deťom!), Za liter jahôd — pol deci tuhšieho (65), Keď nemá slová — šatočky súce, *pre vás*, deti, úbohá mať! (Botto, Spevy 1880, str. 3.).

(Pokračovanie.)

Vlado Uhlár:

RYTMICKÉ KRÁTENIE A PRÍČASTIE PRÍTOMNÉ TYPU *PÍŠÚCI, PÍŠÚCA, PÍŠÚCE.*

Medzi najvýznamnejšie svojskosti slovenčiny (rozumieme predovšetkým spisovnej) patrí kvantitatívna disimilácia, ktorou vzniká v slovenčine istý rytmus slabík dlhých a krátkych, aspoň

v tom smysle, že dve dlhé slabiky nemôžu po sebe nasledovať. Je to známy zákon o rytmickom krátení.

Každý zjav v jazyku sa usiluje zachytiť všetky podobné skupiny, preto hovoríme o jazykových zákonoch. Ale pre reč ako živý organizmus je tiež charakteristické, že v niektorých svojich častiach sa vytŕha zpod platnosti zákonov, takže na každé pravidlo sú zpravidla výnimky. Pre vedca-odborníka je veľmi zaujímavé zisťovať zákony, sledovať ich priebeh a shľadávať prípady, v ktorých sa pravidlo z najrozličnejších príčin neuplatnilo alebo dodatočne narušilo. Vývody vedy sú záväzné aj pre školu. Ale predsa škola sa stavia na stanovisko trochu odchodnejšie. Charakterizuje ju úsilie zmenšiť počet výnimiek na najmenší počet, alebo ich celkom vylúčiť, čo je s hľa diska didaktického celkom pochopiteľné, lebo výnimky si vyžadujú neúmerne veľkú pozornosť a vyučovacie výsledky sú konečne jednako len vratké.

Pri zákone o rytmickom krátení veda zistila a uzákonila neúmerne veľký počet výnimiek, ba v posledných Pravidlách slk. pravopisu ich počet ešte aj rozmnožila. Pre školu je to nevýhoda. Nie že by sa počet výnimiek zmenšoval, ale ešte rastie a azda pri podrobnejšom skúmaní, ale predovšetkým po dôkladnom ich skatalogizovaní, ich počet sa ešte zväčší.

I. Pri skatalogizovaní výnimiek na rytmické krátenie treba na prvé miesto dať složeniny, ktoré si zachovávajú svoje pôvodné dĺžkové stavy. Sú to vlastne dve slová, leda že ich píšeme vedno; tak isto i keď ide o predpony:

a) složeniny s *-krát*: *prvýkrát, tretíkrát* atď.;

b) složeniny s *-násobný*: *viacnásobný, tisícnásobný* atď.;

c) složeniny s *nie-*: *niečí, niečie, s niekým, niečím*;

d) složeniny s predponami *ná-, zá-, vý-, sú-*: *námietka, nádielka*; *zásielka, závierka*; *výmienka*; *súčiastka* a pod.

No k prípadu c) bude sa treba vrátiť. Ostatné prebraté prípady sa ako výnimky nepociťujú, čo najlepšie vidieť z toho, že žiaci tu normálne nerobia chyby, hoci ich ani nepoznajú. V gramatike ich načim iba spomenúť, ale rozhodne nie tak, aby sa ich žiakom bolo načim naučiť.

II. Druhú osobitnú skupinu výnimiek na rytmické krátenie tvoria slová s dvojhláskami. Tieto prípady sú najčastejšie. Z rozličných príčin si zasluhujú osobitnú pozornosť.

Gramatiky učia, že slabiky s dvojhláskami sú dlhé, čiže dvojhlásky počítajú do systému dlhých hlások. Ale na druhej strane zdôrazňujeme, že dvojhlásky treba vyslovovať krátko a rozhodne zavrhujeme ich dlhú výslovnosť ako nespisovnú. Je tu teda rozpor, ktorý je potrebné odstrániť.

S hľadiska experimentálnej fonetiky skutočne možno pokladať dvojhlásky za hlásky dlhé, pretože sa ich výslovnosť (*i̯* + a) približne rovná výslovnosti dlhých samohlások.

Zdá sa, že v niektorých podrečiach stredoslovenských sa dvojhlásky vo väčšej miere pociťujú ako dlhé hlásky, i keď nie vždy a všetky.* No na druhej strane stojí skutočnosť, že príslušníci väčšiny stredoslovenských nárečí *vnímajú dvojhlásky ako hlásky krátke*. Toto stanovisko sa uplatnilo aj v spisovnej slovenčine, výrazne najmä vtedy, keď štúrovské tvary *kráťa, chváľa, riaďa, bráňa, tieňa*; *lísťa, skáľa* a pod. boly nahradené tvarmi s dvojhláskami *krátia, chvália, riadia, bránia, tienia*; *lístie, skálie* a pod.

Pravidlá slk. pravopisu učia, že je tu porušený zákon o rytmickom krátení, no my nijaké porušenie nepociťujeme, hoci dve dĺžky v tvaroch *z kázní, básní, o lístí, s lístím, obrázkár* a pod. skutočne pociťujeme ako poruchu, ba ako násilie proti nášmu jazykovému cíteniu. Učitelia a profesori súhlasne potvrdia, že stále musia opravovať chyby žiakov, píšúcich: (*z*) *básni*, (*o*) *lísti, vtáči, obrázkar* a pod., čiže žiaci takto zachovávajú pravidlo o rytmickom krátení a popierajú jeho porušovanie výnimkami, ktoré uvádzajú v týchto prípadoch Pravidlá slk. pravopisu. A shodne nám potvrdia učitelia a profesori, že žiakom nerobí nijakú ťažkosť osvojenie si výnimiek typu *chvália, bránia, lístie, skália, pálievať, zvážnieť, krásnou básňou* a pod. a nerobia v nich chyby. Preto sú aj dosť časté chyby proti dnešnému úzu v tvaroch: *z túžieb, súžieb*, najmä *zámien, čísiel, krídiel, súkien*, ba tu sa správne tvary pociťujú až umelé.

I mohli by sme takto i z praxe dedukovať proti doterajším poučkám, že *v týchto prípadoch nejde o porušenie zákona o rytmickom krátení, ale o porušenie poučky o tom, že by dvojhlásky boly hlásky dlhé*. Mohli by sme teda používať v škole poučku: *dvojhlásky nenarúšajú pravidlo o rytmickom krátení*.

---

* Napríklad v bánovskom nárečí pôvodná dvojhláska *ie* je dlhá: *ďi̯éra, vi̯éra, pomi̯é*, (spis. pomyje), *svi̯éca, bi̯éda, ofi̯éc* ap. Dvojhláska *ia* sa rozširuje v nárečí vplyvom spisovných tvarov u mladších. — *Red.*

Prípady s dvojhláskami sú tieto:

a) koncovky a prípony 3. os. prítomníka, priechodníka prítomného a príčastia prítomného slovies IV. triedy: *súdia, súdiac, súdiaci, pália, páliac, páliaci, žiaria, žiariac, žiariaci*;

b) kmeňotvorná prípona *-ie-* slovies opakovácich (*-ieva-*): *súdievať, pálievať, žiarievať* atď.;

c) neurčitková kmeňotvorná prípona *-ie-*: *zmúdrieť, zvážnieť* atď.;

d) koncovky *-ia, -ie, -iu* pri vzore *vysvedčenie*: *lístie, lístia, lístiu* atď.;

e) koncovky *-ia, -ie, -iu* prídavných mien, odvodených od mien zvieracích: *vtáčia, vtáčie, vtáčiu, netopieria, netopierie, netopieriu* atď.;

f) v složenom slove: *niečia, niečie, niečieho, niečiemu, niečiu*;

g) v 7. p. sg. žen. podstatných a prídavných mien: *s čiernou dievkou, krásnou básňou* atď.

V spomenutých prípadoch ide o dvojhlásku, ktorá nasleduje po dlhej samohláske alebo po dvojhláske. Ani v jednom prípade necítime vybočenie z pravidla o rytmickom krátení. Zistila ho až veda. Škola v týchto prípadoch nemá pri gramatickom vyučovaní nijaké ťažkosti, takže v školských gramatikách by postačilo ich spomenúť iba drobnými písmenami.

III. V ostatných prípadoch výnimiek na rytmické krátenie ide o *dlhú samohlásku, ktorá nasleduje po dlhej samohláske alebo po dvojhláske.*

Podľa Pravidiel slk. pravopisu nekráti sa:

a) kmeňotvorná prípona *-ár, -áreň*: *rozprávkár, sviečkár, mliekáreň* atď.;

b) koncovka gen. pl. žen. podstatných mien: *kázní, piesní, tovární, mliekární* (dokonca 3 dĺžky po sebe) atď.;

c) koncovka *-í* nom. sg. prídavných mien, odvodených od mien zvieracích s predchádzajúcou dlhou samohláskou: *vtáčí, býčí, páví, kohútí* atď.;

d) koncovka *-í* v složenine: *niečí*;

e) koncovka *-í* lok. sg. mien stredného rodu pri vzore *vysvedčenie*: *o lístí, siatí* atď.;

f) koncovka *-ím* v inštr. sg. mien stredného rodu pri vzore *vysvedčenie*: *s lístím, siatím* atď.;

g) inštr. sg. zámen neurč. v složenine: *niekým, niečím*;

h) kmeňotvorné prípony príčastia prít. *-úci, -úca, -úce*: *píšúci, kážúci* atď., tak aj *žiadúci*.

Tieto výnimky na rytmický zákon, rozmnožené Pravidlami z r. 1940 o poslednú, sú pre nás, najmä pre úrady a školu, závažné. Ale pri dôkladnejšom čítaní novín, časopisov (o písomnostiach denného života a žiackych prácach ani nehovoriac) vidíme, ako často sa tieto výnimky nerešpektujú a — teda sa zosilňuje tým čo najširšia platnosť zákona o rytmickom krátení.

Veda zistila výnimky na pravidlo a vniesla ich už dávno do Pravidiel slk. pravopisu. Tu nám nenáleží skúmať, ako sa to stalo. Ide nám o dnešný stav. Veľmi časté priestupky proti výnimkám a v duchu systému na jeho potvrdenie nás nútia venovať pozornosť problému, a tak prispieť na nápravu, ktorú môžu uskutočniť budúce Pravidlá slk. pravopisu. O náprave ich jednotlivých nedostatkov píšem preto, lebo náprava v píšúcej pospolitosti je oveľa ťažšia a skoro nedosiahnuteľná. Učitelia a profesori opätovne a opätovne sa musia boriť, aby nacvičili pravidlo v doraste, rok po rok prichádzajúcom, ale súčasne aby naučili pravidlo zákonite porušovať (výnimky). Výsledky sú vratké, nestále, u ľudí prakticky zameraných nedosiahnuteľné. No pravidlá nie sú pre ľudí vyvolených, len pre spisovateľov, novinárov, profesorov a učiteľov, hoci ani tí ich neovládajú v týchto vyznačených prípadoch, — lež pre každého slovenského vzdelanca. V duchu najlepších slovenských tradícií (Bernolák, Štúr) potrebujeme ozaj *ľudové pravidlá*, pravidlá pre celú našu pospolitosť. Tak nám to káže starostlivosť o prítomnosť nášho národa, ale aj o jeho budúcnosť. Konečne tu ide aj o zodpovednosť za u ľ a h č e n i e tvrdého životného boja nášho národa i v oblasti kultúrnej.

Pri skúmaní problému vedec hneď nadhodí otázku, aký je dnešný stav v stredoslovenských nárečiach.[1] Jednako pri sta-

[1] Aj v stredoslovenských nárečiach nachodíme podporu pre požiadavku zrušiť výnimky (3. typu) na rytmické krátenie. — *V nárečí hornonitrianskom* — a to v oboch jeho častiach: v prievidzskej (po Oslany) i topoľčianskej — niet výnimiek tohoto typu. Je iba *mliečar* (nárečové tvary čítať ako v spis. jazyku), *rozprávkar, nieči, s niečím, s niekym* (iba v prievidzskej oblasti; v topoľčianskej ako aj inde na strednom Slovensku iba *voľačím, s voľakým* a pod.), *kohúti škrek, bez kázni, v siati, s prútim* a pod. — Ale práve takýto stav mám zistený aj vo *Zvolenskej Slatine* a taktiež v *Stankovanoch* pri Ružomberku. (Prav-

novení výnimiek v tejto veci netreba sa tak úzkostlivo pridržať nárečí, v ktorých aj tak je stav rozličný, ale môžeme *dať prednosť snahe zachovať nakoľko možno dôsledne pravidlo.* Príslušníkom stredoslovenských nárečí neurobíme nijaké násilie, ale naopak, len uľahčenie nielen značnej časti ich samých, ale aj širokému počtu príslušníkov nárečí východoslovenských a západoslovenských, ktorým je zákon o rytmickom krátení z vlastných nárečí neznámy. Konečne v samej spisovnej slovenčine by táto jej svojskosť ešte lepšie vynikla.

Zaiste na prvý raz zdá sa nám čudné, že by sme mali písať *niečia, vtáčia, lístia,* ale už krátko *nieči, vtáči, v lísti, s lístim,* tak aj *rozprávkar, z mliekarní* a pod., no tu si treba lepšie uvedomiť, že podobne píšeme *chvália, svietia* a pod., ale *chválim, svietim,* teda proti niektorým tvarom s koncovkami dlhými stoja niektoré s koncovkami krátkymi.

Dlhšie sa bude treba pozastaviť pri výnimke na rytmické krátenie, zavedenej iba poslednými Pravidlami slk. pravopisu, to

---

da, všímame si iba dlžok!). — *Z Oravského Bieleho Potoka: na skáli, v prúti, so skálim, z kázni, rozprávkar* i *rozpravkár* (ale nie rozprávkár). — Neisté doklady mám z *Dúbravy* (Liptov). Viaceri sme počuli, že hovoria: *rosprav̯kár, obraskár,* no pozorovaní žiaci tvrdili, že vyslovujú po sebe 2 dĺžky. — Prof. Žilka zo *Sučian* (v Turci) podľa svojho vlastného pozorovania vyslovuje kmeňotvornú príponu *-ár* po dĺžke iba s naznačením dĺžky, polodlho: *poviedkàr, rozprávkàr.* Tvrdí, že výnimky u nich sú. Iba v predložkovom lokále *s prútim* vyslovuje koncovku krátko (po predložkách máme veľmi často zachované pôvodné stavy), ale zasa: *mláti ho prútim.* — Pri slovách s kmeňotvornou príponou *-ár* je zaujímavé, že v niektorých nárečiach sa akosi osamostatnila kmeňotvorná prípona natoľko, že si dĺžku zachováva i po predchádzajúcej dĺžke, v iných, kde niet výnimiek na rytmické krátenie, kmeňotvorná prípona si dĺžku zachováva, no kráti sa dĺžka predchádzajúca (tak i spisovne *košikár,* ale *košík*); inde sa uplatňuje zákon o rytmickom krátení (*mliečar — mlečiar*). — Veľa tvarov na výnimky v mnohých nárečiach nepoznajú. Tak za slovo *vtáčí* býva často *táčací* a pod. Iba výnimočne poznajú *niečí* a pod., častejšie *dačí, voľačí* a pod. I slová na *-ár* sú ponajviac novotvary. Na Horehroní sa počet výnimiek zmenšuje, lebo poznajú iba *listie, prutie* a pod. — *Súhrnne:* Pri rozmanitosti v stredoslovenských nárečiach v budúcom upravovaní kvantity v spisovnom jazyku bude načim dať prednosť tým, ktoré zachovávajú pravidelnosť v rytmickom krátení, čiže tým, ktoré nepoznajú výnimiek (3. typu) na krátenie.

Dodatočná poznámka. — Po preskúmaní materiálu z Oravského Bieleho Potoka a Zvolenskej Slatiny som zistil, že v samých obciach sú iné dĺžkové pomery v uvádzaných prípadoch. A jednako zistené prípady sú neobyčajne zaujímavé. Zo Zvol. Slatiny mám doklady od svojej maturantky, notárovej dcéry, ktorá v obci žije od malička. Z Oravského Bieleho Potoka mám doklady od žiaka, ktorý dva roky už učil ako výpomocný učiteľ, a od nášho p. direktora učiteľskej akadémie v Prešove. Na nich samých dobre pozorovať uniformujúci vplyv zákona o rytmickom krátení, stav, ktorý je pre hovorovú spisovnú slovenčinu charakteristický. I tieto prípady podporujú našu požiadavku.

jest že kmeňotvorná prípona príčastia prít. *-úci, -úca, -úce* sa nekráti (*píšúci, hádžúci,* tak aj *žiadúci*). Podrobne sa týmto prípadom zaoberal v SR IX, str. 8, Ľud. Meliš-Čuga v článku *Kvantita niektorých prítomných príčastí.* V ňom dôkladne rozvinul, na ktoré všetky prípady sa výnimka vzťahuje, zisťoval i príčiny, ktoré viedly k ustáleniu tejto výnimky, a odôvodňoval správnosť jej ustálenia.

I v tomto prípade nás Pravidlá 1940 zaväzujú, no jednako zavedenie tejto výnimky nemôžeme pripočítať k ich prednostiam. Ostane nakoniec pravda, že analogicky podľa IV. tr. (*chváliaci*) máme po sebe 2 dĺžky i pri niektorých príč. prít. II. a V. tr. (*tiahnúci, sádžúci — žiadúci*), ale táto zdanlivá rovnosť, pravidelnosť znova silne narúša pravidlo o rytmickom krátení a v skutočnosti prináša nepochopiteľný rozdiel medzi priechodníkom prít. a príčastím prít.:

chvália, chváliac, chváliaci;

no *tiahnu, tiahnuc,* ale *tiahnúci*;

hádžu, hádžuc, ale *hádžúci.*

Pri slovesách IV. tr. je dĺžka v koncovke 3. osoby množ. počtu prítomníka, v kmeňotvornej prípone priechodníka prít. i príčastia prít., ale pri slovesách II. a V. tr. v oboch prvých prípadoch skrátenie nastáva, no v poslednom (v príčastí) nie.

Je to neoprávnená nedôslednosť, ktorá nie je opodstatnená ani prirodzenou výslovnosťou, ale ani inými závermi Pravidiel 1940.

Tak Pravidlá slk. pravopisu z 1931 dopúšťaly popri opakovácich slovesách typu *súdievať, pálievať, chválievať, trápievať* i neskrátené tvary pri slovesách, kde kmeňotvorná prípona nebola dvojhláska, ale dlhá samohláska: *kúpávam, pískávam* (no i *kúpavam, pískavam,* ale len *kráčavam, sháňavam*). Pravidlá 1940 sa priklonily k zásade, že dve dlhé samohlásky po sebe sú neprípustné, uzákonily tvary *kúpavam, pískavam* ako jedine prípustné, no ponechaly výnimky *chválievam, pálievam, súdievam, trápievam,* ako by na potvrdenie, že dvojhlásky sa vymykajú z pravidla o krátení, že vlastne ani nerušia svojou krátkou výslovnosťou zákon o rytmickom krátení. S tým načim súhlasiť: taký je aj skutočný stav v reči.

No na druhej strane zisťujeme inú zaujímavú skutočnosť.

Osobné koncovky prítomníka slovies V. tr. vzoru *volať* sú dlhé *-ám, -áš, -á, -áme, -áte* (ale *-ajú*) a krátia sa iba po predchádzajúcej dĺžke. Ak sa kmeňotvorná prípona opakovácich slovies na *-ávať* kráti po predchádzajúcej dĺžke, maly by byť osobné koncovky dlhé, teda *čítavám, písavám, kúpavám, hádzavám, dýchavám* a pod. A skutočne sa s takýmito tvarmi stretávame v Damborského Slovenskej mluvnici I (1930, str. 306): *čítavám, čítaváš*. No tieto tvary, vzniknuté čisto mechanickým usudzovaním, neopierajúce sa o skutočnú výslovnosť, nikdy sa neuplatnily a nepriamo ich zavrhly aj Pravidlá z r. 1931 i Pravidlá z r. 1940.

Ak sa teda tvary príčastia prít. so skrátenou kmeňotvornou príponou a dlhými koncovkami (*píšucí, píšucia, píšucie*) obetovaly v Pravidlách 1940 za tvary s neskrátenou kmeňotvornou príponou po korennej dĺžke proti zákonu o rytmickom krátení (*píšúci, píšúca, píšúce*) len preto, aby nebolo ťažkostí s koncovkami, tým sa mimovoľne nasledovaly Pravidlá z 1931, ktoré dopúšťaly i tvary *kúpávam, pískávam,* ktoré však Pravidlá 1940 nedopúšťajú.

A pretože s koncovkami príčastia prít. po dlhej kmeňotvornej prípone *-ucí, -ucia, -ucie* sú naozaj ťažkosti, obdobne ako s neprijateľnými tvarmi Damborského *písavám, písaváš,* treba hľadať nové riešenie bez zavedenia dvoch dĺžok po sebe.

Riešenie dávajú vlastne samy teraz platné Pravidlá slk. pravopisu, keď zavrhnutím tvarov *písávam* i *písavám* zaviedly tvary *čítavam, čítavaš, čítava, čítavame, čítavate* (analogicky *drúzgavam, chodievavam* a pod.), kde sa *zákon o rytmickom krátení uplatňuje nielen v nasledujúcej, ale ešte aj v ďalšej slabike.*

I v príčastí prít. práve tak je možné, aby sa správne krátila kmeňotvorná prípona, ale krátkymi boly aj koncovky, teda

píšuci, píšuca, píšuce, píšuceho, píšucemu, tak aj

žiaduci, žiaduca, žiaduce, žiaduceho, žiaducemu (ak miesto neho radšej nepoužijeme *potrebný**). Tieto tvary sa konečne môžu oprieť aj o príčastie prít. slovesa *stáť*: *stojaci, stojaca,*

---

* Adj. *potrebný* je synonymum; základný význam tvaru *žiadúci* silne súvisí so slovesom *žiadať*, ako ukazuje aj veta staršej ženy z majera v Bánovciach: *Já som ňeňi* toho *žáduca* (= žiadostivá). — *Red.*

stojace (predtým „stojací, stojacia, stojacie") a stredoslovenské ľudové tvary *šijaci***, *šijaca, šijace, sejaci, sejaca, sejace* a pod.

V závere by sme sa mohli aj opýtať, kde je príčina nového a nového porušovania zákona o rytmickom krátení. Sme tej domnienky, že porušovania pramenia v stále vzrastajúcej sile reči tlačenej a čítanej nad skutočnou rečou hovorenou. Tým sa stáva, že je narušovaný splývavý ráz slovenskej vety, veta sa člení častými prestávkami na vždy menšie odseky, zanedbáva sa zákon o medzislovnej asimilácii, ba stále väčšou mierou sa vkráda do slovenčiny nezvučné hlasivkové napätie (ráz) a s ním súvisiaci častejší výskyt nezvučných spoluhlások (počúvaj čítané prednášky v rozhlase). Rastúcim vplyvom tlačeného slova sa osamostatňujú vždy väčšmi kmeňotvorné prípony a koncovky, vzniká snaha, aby sa v nich dĺžkové pomery nemenily, už či je predchádzajúca slabika dlhá a či krátka. Konečne nemálo tento stav podporovala svojím analytickým rázom čeština (nepozná zákon o rytmickom krátení), a to ako vo forme tlačenej, tak vo forme hovorenej. Nenačim konečne podceňovať ani vplyv západoslovenských nárečí.

Úlohou školy je paralyzovať všetky nepriaznivé vplyvy, narušujúce svojráz slovenčiny. Nadovšetko je potrebné, aby tlačená a čítaná reč bola v najužšom styku so skutočnou rečou hovorenou, aby rešpektovala jej zákony. Pravidlá slk. pravopisu jej musia usilovne pomáhať.

Samo Mazúr:

ZO SKLOŇOVANIA CUDZÍCH PODSTATNÝCH MIEN

Každý kultúrny národ prijíma do svojej reči slová cudzieho pôvodu, lebo bez nich sa jeho reč neobíde. Tieto cudzie slová časom sa prispôsobia v pravopise a koncovkách k našim slovám. Niektoré cudzie slová sú v slovenčine potrebné, iné sa časom stanú zbytočnými a nahrádzajú sa slovenskými slovami. Do tých čias, kým na nový pochop nemáme slovenských slov, musíme užívať cudzie, ale treba ich vedieť ohýbať. Toto ohýbanie cudzích

---

** Západoslovenská forma je *stojáci* a z takej bolo by treba vychádzať pri stredoslovenskej *stojaci*, aby sme pochopili krátke koncové *-i*. Z tvaru *stojáci* po rozšírení dlhého *á* po *j-* na dvojhlásku vznikol tvar *stojiaci* > *stojjaci* a z neho zjednodušením dvoch *jj* v jedno tvar *stojaci*. Podobne tak aj pri type *šijaci*. — Red.

slov je často kameňom úrazu i pre učených ľudí. Len tak mimochodom vytrhol som z dennej tlače niekoľko príkladov chybného ohýbania cudzích slov.

V skloňovaní slova *idea* bol dlhé roky chaos. Nové Pravidlá slk. pravopisu (str. 83, 206) ho odstránily. Slová na *-ea* majú v gen. sg., v nom. a ak. pl. *-y* (*idey*), v dat. a lok. sg. *-i* (*idei*). Jednako však ešte aj po pol druha roku od vydania nových Pravidiel slk. pravopisu často sa písava v dennej tlači nom. pl. „idee" (napríklad Gardista z 13. XII. 1941, str. 1.); správne je *idey*.

Toho istého typu je i slovo *Guinea*, od ktorého dat. a lok. sg. je *Guinei*. Chybne píše Slovenská sloboda z 21. XII. 1941 na titulnej strane v nadpise: Japonci na Novej Guiney miesto správneho: Japonci na Novej Guinei.

Pri skloňovaní cudzích slov, zakončených na *-ia*, mnohí pokladajú koncové *-ia* za dvojhlásku, a preto tvoria dat. a lok. pl. s krátkou samohláskou *a*, napr.: „legitimáciam", „legitimáciach" a pod. Majú tu na mysli kvantitatívny zákon, podľa ktorého v slovenčine dve dlhé samohlásky nemôžu po sebe nasledovať. V slove legitimácia *-ia* nie je dvojhláska, lebo *i* patrí k predchádzajúcej slabike a koncové *-a* tvorí s hiátovým *j* samostatnú slabiku *-ja*, teda vo výslovnosti *legitimácija*. Podľa toho slovo *legitimácia* nie je päťslabičné, lež šesťslabičné (*le-gi-ti-má-ci-(j)a*). Rytmické krátenie tu neplatí. Píšme správne: *legitimáciám, legitimáciách*.

Cudzie podstatné mená ženského rodu, zakončené na *-ia*, majú gen. pl. na *-ií*, napr.: *agitácií, exercícií, fotografií, inštancií, kvitancií, legitimácií, organizácií, sympatií, teórií* a pod. Podľa toho i gen. pl. od slova *investícia* je *investícií*, a nie „investíc", ako čítame v Gardistovi z 11. dec. 1941, str. 7.

Niektoré cudzie priezviská, ktoré nemajú v nom. sg. slovenskej koncovky, skloňujú sa podľa osobitných vzorov. Priezviská, zakončené na *-ó*, *-ő* a *-ü*, skloňujú sa podľa vzoru *Szabó*, pričom slová na *-ö* a *-ü* neprijímajú na rozdiel od tamtých ku koreňu a pred pádovú koncovku hiátovú spoluhlásku *v*. Národnie noviny, ktoré ináč dbajú na jazyk, majú od maďarského priezviska *Szekfü* gen. sg. „Szekfüho" miesto správneho *Szekfüa*, čiže skloňujú toto priezvisko podľa vzoru *Škultéty*; správne ho skloňujeme podľa vzoru *Szabó*. Píšme správne: *Szekfü*, gen. sg. *Szekfüa*. (Národnie nov. z 20. XII. t. r., str. 4.)

Mnohé cudzie slová sú v slovenčine nesklonné. Sú to najmä tie, ktoré majú odchýlnu koncovku od slovenských koncoviek. Sem patria i cudzie podstatné mená, ktorých pravopis sa líši od skutočnej výslovnosti, čiže také, ktoré píšeme pravopisom toho jazyka, z ktorého pochádzajú, ale ináč ich vyslovujeme. Takými nesklonnými podst. menami sú napr.: *alibi, dementi, derby, džentry, finále, jury, klišé, komuniké, kupé, lady, negližé, inkognito; avenue, causerie, niveau* a pod. Nesklonné je i *chargé d'affaires*, teda od *chargé d'affaires*, ku *chargé d'affaires*, pre *chargé d'affaires*, a nie „pre chargé d'affairesa" (Gardista zo 14. XII. t. r., str. 4).

Cudzie slová v slovenčine majú len tam miesto, kde nemáme za ne vhodné slovenské slová. Keď máme v slovenčine na jeden pochop viac cudzích slov, ale slovenské slovo nemáme, ponecháme si z nich to, ktoré sa užíva vo viacerých rečiach, prípadne to, ktoré má v slovenčine dávnejšie domovskú príslušnosť, napr. z dvojice *barva-farba* uznávame za správne iba tvar *farba*. Miesto českého *inkoust*, ktoré je tiež cudzieho pôvodu, pochádzajúce z gréckeho *'εγκαυστον*, užívajme z latinčiny pochádzajúce atrament. Okrem *atramentu* je známe aj cudzie slovo *tinta*, pochádzajúce taktiež z latinčiny (z *tincta*, porov. i *tinktúra*), ktorého sa v slovenčine zriedka užíva; do nej sa dostalo asi vplyvom maďarskej školy. (Má ho Gardista z 11. a 18. XII. 1941, str. 6.)

Štefan Sobolovský:

ZMENY V SLOVNEJ ÚSTROJNOSTI REDUKCIOU ARTIKULAČNÝCH POHYBOV ÚSTROJOV REČI.

(Dokončenie.)

Čím sú dlhšie priechody medzi susednými hlasmi, tým je hovor zvučnejší a zreteľnejší. Krátke priechody tlmia rezonanciu a sú ťažšie ako dlhé. Najľahší priechod je s labiálnych a dentálnych hlasov na linguálne alebo naopak, napr. *mt, pl, fk, bs* atď. V takýchto postaveniach hlások jazyk alebo pery majú dosť času, aby sa pripravily na funkciu v nasledujúcom hlase. Kým tvoríme napr. v slove *položiť* bilabiálnu hlásku *p*, jazyk sa pripravuje na tvorenie hlásky *o* atď. Sbližovanie susedných artikulačných miest hlasov je v slovenčine dosť časté. Spájanie hlasov plynie nerušene a rýchle. Skracuje sa diaľka medzi susednými artikulačnými miestami. Keď napr. spájame vokál

s konsonantom, konsonant tvoríme vo vodorovnej čiare tam, kde to určí vokál, a naopak, keď po konsonante nasleduje vokál, konsonant tvoríme tam, kde nasledujúcu samohlásku. Takto tvoríme aj palatalizované *ť, ď, ň, ľ,* (*ťi, ďi, ňi, ľi*), ktoré sa prispôsobujú k artikulačnému miestu *i*. Skrátka: artikulačné miesto konsonantov prispôsobuje sa k artikulačnému miestu vokálov. Je istý rozdiel medzi palatálnym *ď, ť, ň, ľ* a palatalizovaným *di, ti, ni, li; de, te, ne, le* atď.

Ale aj artikulačné miesta konsonantov sa navzájom prispôsobujú, napr. v slove *tento* artikulačné miesto *n* prispôsobuje sa k artikulačnému miestu *t*, v slove *tenký, Anka* tvoríme *n* v blízkosti artikulačného miesta *k* a pod. Artikulačné miesta konsonantov posunujú sa viacej dopredu, alebo viacej dozadu v ústnej dutine. Značíme ich: *tento, tenký* atď. Posunovaním
> <
artikulačných miest mení sa aj rezonancia ústnej dutiny. Laik takéto zmeny nepobadá. Jeho analytické schopnosti ucha zachycujú len hlavný charakter hlasov, a nie odtienky. O tom, že vokalizácia mení artikulačné miesto konsonantov, môžeme sa ľahko presvedčiť, keď pred zrkadlom pozorujeme výkonnosť, lepšie: artikulačné pohyby ústrojov reči pri tvorení izolovaných hlasov alebo skupiny hlasov.

Na začiatku zvukoslovného pozorovania je najúčelnejšie a najľahšie skúmať labiálne a labiodentálne hlasy v súvise s niektorým vokálom, napr. *pá-čiť, pa-dák, pec, pe-káč, pi-vo, pí-la, mi-losť, myd-lo* (vyslov *mid-lo*), *be-dár, mú-ka* atď. Analyzujme prvú slabiku uvedených slov. Zistíme, že plocha záveru bilabiálnych, labiodentálnych hlasov nie je všade rovnaká. Záver raz reže stred labíl, inokedy vnútornú alebo vonkajšiu časť labíl. Napr. v slove *b*ába záver reže stred labíl, v slove *p*íla vnútorné časti labíl tvoria záver atď. Artikulačný tvar labíl už vopred ukáže, aký vokál nasleduje po labiálnej spoluhláske, či labiálny, teda vokál zadnej série vokála alebo nelabiálny prednej série. Redukcia priechodov javí sa aj pri linguálnych hlasoch, napr. v slove „*od*brať" artikulačné miesto *d* posunie sa o malú časť dozadu, s postdentálneho miesta na postalveolárne, no naproti tomu pri slove *veľký* artikulačné miesto hlásky *k* posunie sa o málo dopredu: *veľký*. Redukcia o sbližovaní artikulačných miest uplatňuje sa nielen v horizontálnej polohe jazyka, ale aj vo vertikálnej, teda v medziach chrbta jazyka a podnebia. Táto redukcia vzťahuje sa len na výslovnosť vokálov. Každý vokál môžeme tvoriť otvorenejšími alebo zatvorenejšími ústami. Podľa horizontálnej polohy jazyka sú predopodnebné, stredopodnebné a zadopodnebné samohlásky, podľa vertikálnej polohy jazyka sú samohlásky tvorené *níz-*

kou, strednou a vysokou polohou jazyka. Podľa napätia svalstva jazyka sú široké a úzke samohlásky. Podľa funkcie labiálne a nelabiálne samohlásky. Výšku chrbta jazyka môžeme určiť palatogramom pri tvorení jednotlivých hlasov alebo hlasových skupín.

Zákony o redukcii pohybov ústrojov reči nájdeme aj vo funkcii hlasiviek, t. j. v neznelostnej asimilácii pri spájaní protikladných explozív a spiransov (*poď* sem—*poťsem*, *roztriediť*—*rostriediť*, *bez* teba—*besteba*, *podklad*—*potklad* a pod.). Spirans *v* mení sa na *f* pred neznelými konsonantmi na z a č i a t k u slova: *včela*—*fčela*, *vták*—*fták*, *všímať*—*fšímať* atď. Znelé explozívy (*b*, *d*) zmenia sa na k o n c i samostatného slova alebo na konci vety na neznelé *p*, *t*: *dub*—*dup*, *had*—*hat* atď. Tak isto znelé spiransy okrem labiodentálneho (*v*) sa zmenia v neznelé (*voz*—*vos*; pri predložkách: *z Trenčína*—*s Trenčína* ap.). Ak spojovacie susedné konsonanty nie sú rovnorodé, ale len príbuzné a majú spoločné artikulačné miesto (explozívna splynulina: *tc*, *dc*, *ťc*, *ďc* atď.), ich artikulačné pohyby sa zjednodušia. Z explozívy sa utvorí splynulina a vzniknú zdvojené splynuliny čiže afrikáty (*otca*—*occa*, *vodca*—*vocca*, *otče*—*očče*, *sudca*—*succa* a *pod.*). Ak po explozíve nasleduje spirans, napr. *s*, *ts*, *ds*, aj vtedy sa zmení explozíva i spirans v zdvojenú splynulinu (*predsa*—*precca* a pod.), lež nie vždy a nie v každom prípade.

Redukcia artikulačných pohybov je aj v prípadoch, keď sa dve explozívy sídu, ktoré majú rozličné artikulačné miesta; explozíva prvej hlásky vystane (*kp*, *db*, *gk*, *kt* atď.): ne*d*bať, po*dp*áliť, o*dp*oveď, o*kt*óber, a*kt*y atď. Kým záver prvej explozívy trvá, ústroje reči pripravia záver aj druhej explozívy, teda nasledujúcej. Zvukové vlny po otvorení záveru prvej explozívy nemôžu unikať von, lebo stojí im v ceste záver druhej explozívy, ktorý je vpredu. Len po otvorení druhého záveru, spolu s vlnami druhého záveru môžu sa dostať von. Keď po explozíve nasleduje nazálny hlas, napr. *bm*, *pm*, *bn*, *dn*, *gm*, *gn*, *kn* atď. (o*bm*edziť, *kn*iha, *dň*a, *kň*az a pod.), záver explozívy neuplatní sa riadne, lebo hlasové vlny explozívy unikajú nosom spolu s nazálnym hlasom a zafarbujú explozívu nazalizáciou. Takúto explozívu nazývame velárnou. Do redukcie pohybov ústrojov reči rátame aj tzv. laterálnu explozívu. Keď po explozíve nasleduje laterálny hlas *l*, *ľ* (*dlaň*, *tlak* atď.), záver explozívy sa neuvoľní v smere mediálnom, ale laterálnom, bokovom, tak ako pri *l*, *ľ* zvukové vlny explozívy unikajú bokom spolu s hlasovými vlnami *l*, *ľ* a náter explozívy je laterálny.

Sú prípady, keď explozíva zmizne zo slovnej štruktúry. Ústroje reči ju jednoducho vyradia z ústrojnosti, najmä keď je konsonantná skupina ťažko vysloviteľná, napr. *sts* v slove *mestský, nts* v slove *študentský* (*meský, študenský*) a pod. V ľudovej reči často sa stretávame s vyobcovaním niektorých konsonantov, najčastejšie explozív, napr. *vidlička—viličkа, hrdlička—hrlička* a pod. Aj v spisovnej hovorenej reči máme veľa slov, z ktorých časom povypadávaly jednotlivé hlasy redukciou pohybov ústrojov reči. Preto treba nám preskúmať, či takáto redukcia zvyšovala, alebo snižovala ľubozvučnosť slovenčiny a či uľahčila, alebo zaťažila výslovnosť.

Redukciou artikulačných pohybov tvoríme z labiodentálneho zvučného spiransu polosamohlásku *u̯*, ktorá tvorí s predchádzajúcou jej samohláskou diftong, alebo sa pridruží ku koncovému diftongu a tvorí triftong. Ale nie vždy a všade. Napr.: na konci slova *lev* (*leu̯*), *názov—názou̯, vplyv—fpliu̯*, vprostred slova, keď pred ním stojí konsonant a za ním samohláska: *ovca—ou̯ca, slivka—sliu̯ka, dávka—dáu̯ka*, a pod.; triftong: *polievka—polieu̯ka, dievka—dieu̯ka, a pod.* V týchto a podobných prípadoch ide o redukciu pohybu labíl, lebo dolná labila pri tvorení polosamohláskového *u̯* koná kratší pohyb ako pri labiodentálnom *v*. Napätie labíl pri *u̯* je slabšie, pri *v* silnejšie. Polosamohláskové *u̯* je starého pôvodu v slovenčine. V ľudovej reči uplatňuje sa aj miesto laterálneho *l*. Tak napr.: *bol-bou̯, sedel-sedeu̯, písal-písau̯, kosil-kosiu̯* a pod. Kým polosamohláskové *u̯* zachovalo svoj pôvod v ľudovej reči, spisovné, grafické slovo nahradilo ho labiodentálnym *v* alebo laterálnym *l*. Ortoepia vracia sa k pôvodnej výslovnosti, lebo je ľahšia a zvučnejšia. Tzv. bilabiálne *w*, z ktorého odvodzujú labiodentálne *v*, so stanoviska výslovnostného je ťažšie ako polosamohláskové *u̯*. Ako vzniklo z polosamohláskového *u̯* laterálne *l* (*bou̯—bol*), ani fonetika nemôže nám dať na to istú odpoveď, lebo tu nejde o uľahčenie výslovnosti, ani o redukciu artikulačných pohybov, ale o zväčšenie pohybov a o ťažšiu výslovnosť.

Redukcia artikulačných pohybov zasahuje aj do štruktúry hlásky *j*, keď je na konci slova. Napr.: *čaj—čai̯, háj—hái̯, hej—hei̯* a pod. Napätie chrbta jazyka je pri *j* silnejšie ako pri polosamohláske *i̯*. Chrbát jazyka stojí vyššie pod podnebím ako pri *i*, vertikálny pohyb jazyka je menší, kratší. Treba nám vedieť, že polosamohláskové *i̯* líši sa od samohlásky *i* tým, že chrbát jazyka stojí o niečo vyššie pod podnebím ako pri samohláske *i*. Artikulačné miesto polosamohláskového *i̯* je medzi artikulačným miestom *j* a samohláskového *i*. Cítime

konsonantický šelest. Keď sa zmieňujeme o redukcii artikulačných pohybov, nastolíme si otázku: Z akých príčin vzniká spomenutá redukcia? O niektorých príčinách sme sa už zmienili. Kým spomalená artikulácia tvorí dlhé priechody od hlasu k hlasu, v rámci týchto priechodov tvorila a tvorí tzv. vsuvky, vsunuté hlasy, zatiaľ zrýchlená artikulácia redukciou pohybov ústrojov reči zmenšovala a zmenšuje slovnú ústrojnosť. Spomalená, ale plynná artikulácia s dlhými priechodmi stupňuje zvučnosť a jasnosť výslovnosti. Oproti tomu zrýchlená artikulácia s krátkymi priechodmi tlmí zvučnosť. Tam, kde vynecháva ťažko vysloviteľné hlasy a zjednodušuje pohyby ústrojov, zjemňuje zvučnosť a jasnosť. Tu treba nám rozlišovať spomalenú artikuláciu čiže výslovnosť a výslovnosť pohodlnú. Ľudia z pohodlnosti vykonajú veľa neprístojností aj v živej reči. Slovnú ústrojnosť prispôsobujú k cudzej ústrojnosti alebo ju okyptia. Zrýchlená a spomalená výslovnosť pramení z nervovej sústavy. Dnes niet času na zdĺhavé myslenie ako voľakedy. Všetko prúdi rýchlym tempom, teda aj myšlienky. Tempo myšlienok je rýchlejšie ako tempo artikulačných pohybov, preto pre jednotné tempo obidvoch činiteľov niektoré hlasy, t. j. artikulačné pohyby, vypadávaly a vypadávajú zo slovnej štruktúry, alebo sa neuplatnia pri každom hlase, hlasovej skupine v plnej charakteristickej miere. Keď napr. porovnáme zvukovú ústrojnosť slov češtiny so slovenčinou, zistíme, že v češtine sú priechody pohybov ústrojov reči kratšie ako v slovenčine, preto ľubozvučnosť slovenčiny je väčšia, nežnejšia, harmonickejšia. Kto nepozná zákony ľubozvučnosti slovenčiny, ľahko sa previní proti nim. Tempo prúdenia myšlienok musí sa vždy prispôsobiť k artikulačnej báze, lebo nikdy nezáležalo a nezáleží na tom, koľko slov a viet v istom časovom úseku povieme, ale aká je ich valutárna, významová a zvuková hodnota. Najmä dávajme pozor na hovor mládeže, ktorá nemá úplne vypestovanú harmóniu myšlienok s hovorom. Myšlienky mládeže často sú podfarbené inštinktom, tempo myšlienok je rýchlejšie ako tempo hovoru, výslovnosť je okyptená. Myšlienkové pochody nech sú vždy jasné, ukáznené, účelné, vtedy takáto bude aj reč. Uplatní sa v nej nielen jadrný obsah, logický pochod, ale aj zvukové krásy hovoru, t. j. slovenčiny. Na školách mala by sa zaviesť známka aj z výslovnosti, nielen z pravopisu. Nemyslíme na to, aby sa z každého žiaka vychoval slávny rečník, ale žiadame, aby ľubozvučnosť, hudobnosť slovenčiny, ktorá má dejinné vlastnosti ľubozvuku, uplatnila sa, pokiaľ možno, u každého Slováka.

Jozef Orlovský:

NÁREČOVÉ SLOVÁ A VÝRAZY.*

Stráže n/Myjavou (Nitrianska):

lač na peňize, predmet, ktorý nemá nijakej hodnotý a draho sa zaň zaplatí: *Kúpiua si to enem takú lač a fčil banuje.*

lapnút si, sadnúť si (pej.): *Lapňi si už ňegde!*

laprňa, stará, chudá krava.

ledvaj, ledva, sotva.

legátka, stolička: *Nehótkaj sa na tej legáce, šak ju zuámeš!*

liga, veľká, nemotorná ženská (pej.): *Taki mauí chuap a vzau si takú ligu.*

lipanec, zaucho, facka: *Taki lipanec mu fsoliu, aš sa mu svíčki v očách rožali.*

lúbit, mať rád (o jedle): *Lúbim velice trnkové gule* (slivkové knedle).

lúbit sa: To dzifča sa mi lúbi.

lunt, franforec: *Enem lunti z ňeho visá.*

malina, moruša.

Marina Oché, bláznivá ženská: *Nespoléhaj sa na ňu, to je taká Marina Oché!*

má hubu jak na plňe mjesic, má plnú, guľatú tvár.

má hubu napopríč jak žaba, má veľké ústa.

má oči jak hauki, má veľké oči.

más (másovi), dutá stará miera asi 16 dcl: *Kúpiu sem si másovú flašu vína.*

meca, stará miera 25 kg: *Moseu sem si prikúpit na sící mecu reži.*

méteu, enem sa za ňím prášiuo, veľmi utekal.

mitúška, nepríjemnosť nedorozumenie: *Furt mám s ňím ňejaké mitúški.*

miškér, miškár.

mjadlica, trlica, nástroj na lámanie konopí.

mjerica, merica: *Štiri štvrci to je jedna mjerica. Mjerica váži 62 kilo jačmeňa alebo 72—73 kilo reži.*

mordovat sa, trápiť sa, namáhať sa: *Tolko sa s tím mordovau a preca to nedokončiu.*

morítní, malátny, unavený od horúčavy: *Uš sem taká morítná, že sotvaj idem.*

motolica, pomalá osoba: *To je taká motolica, nedajbože, abi sa z roboti vimotaua.*

mŕdžgaňica, tlačenica: *Nemoheu sem sa s tej mŕdžgaňice dostat*

mŕle, mrzutosť od tej dlhej chvíle: *Uš mja mŕle zedzá, co sa tu naňho načekám.*

mrmlat, hundrať: *Porát mrmle, ňic mu neňi po vúli.*

mrúškat, žmurkať.

mudrlant, mudrák: *Daj si naňho pozor, to je taki starí mudrlant.*

mumák, mumáčisko, nevravný človek: *To je taki mumák, ňic sa od ňeho nedozviš.*

mú (dets.), krava.

nacúpat sa, mnoho sa najesť: *Nacúpau sas' a fčil ťi je zle.*

nadrapovat sa, vyvyšovať sa: *Nadrapuje sa jak žaba na orech.*

nadrcmaní, nadutý: *On je dicki taki nadrcmaní.*

nadrcholit, načuchrať: *Podzívaj sa, jak sa tá slépka nadrcholiua.*

nadutanec, pyšný, namyslený človek: *S tím sa čaško dáš do reči, to je taki nadutanec.*

nahatí, obnažený; chudobný: *Nahaté dzecka bjehajú pri potoku.*

---

* Pre nedostatok typov *ĭ* je vysádzané iba *j* a miesto zaobaleného *ĭ-ŭ* je iba *u*.

naobháňať sa, naoháňať sa, mnoho pracovať, aby človek pobiede vyžil: *Co sa čovjek naobháňá, abi jak tak vižiu.*
náturní, prchlivý: *Mosí s ňím fajnovo zachádzat, lebo je velice náturní.*
našenkovat, nápoje namerať; mnoho našťať.
našuchorit, naľahko niečoho naklásť, aby sa toho zdalo veľa: *Misleu sem, pambú ví, kolko teho sena je a to biuo enem tak našuchorené.*
naráňat, nasrážať palicou ovocie so stromu: *Chuapčiska naráňali moc trnek* (slivák).
nazízat, pozerať do oblokov, dvier: *Šak je to škaredze, ket tak nazízáte.*
nemá to huavi aňi pati, rozprávať bez smyslu: *Moheu bis' uš čučat, šak to aj tak nemá huavi aňi pati.*
neňi aňi chupa vodi, nieto ani kvapky vody.
neňi teho aňi na lék (nič nieto).
nesca, nechtiac: *Nesca sem ho uderiu.*
Neskaj rás, zajtra rás, štiri mile za dva dňi, hovorí sa o človekovi, ktorý pomaly robí.
nešanobliví, neopatrný: *Ten je velice nešanobliví na šati* (= nešanuje, nechráni si šaty).
obéknút sa, hrubo niekoho okríknuť: *Ket je najedovaní, na každého sa hnet obékne.*
obohútní, bezočivý: *Ten kohút je velice obohútní, šecki slépki dicki poodháňá.*
odŕhat turecké žito, pozbavovať kukuricu šupín.
ohárek, uhorka.
oheňpara, vyrážky na hlave dojčiatka: *Ket sa virazí oheňpara, to je dobre, aspoň šecka nezdravota vijde ven.*
ohrizek, čo je ohryzané (jablko, šúľok varenej kukurice).
ochalebit, niekoho dostať podvodne peknou rečou: *Ti chmulo sprostí, ale sas' dau ochalebit!*
ochúňat sa, nemať sa do roboty, okúňať sa: *Neochúňaj sa uš tolko, ale chic sa do roboti!*
okenčica, osoba s veľkými, bystrými očami: *Ti okenčico!*
oknár, kto robí obloky.
okno, oblok.
okruch zemi, veľký majetok: *To biua bohatá nevjesta, dostaua ceuí okruch.*
omeldovat, oznámiť: *Ket sa vám to nelúbí, omeldujte to na obecňím domje.*
omínat, tlačiť (o topánkach).
omuňa m., hlúpy človek.
ondzít, ondiať: *Ale dzi, ti oní, neondzi sa tolko.*
opleškovat sa, okolo niekoho sa krútiť: *Co sa uš tolko opleškuješ!*
oprat, oprať bielizeň.
oprat grumbír, poumývať zemiaky.
oringle, náušnice.
osproscit, ohlúpiť: *Porát doňho hučí, už ho chuďáka konc osprosciua.*
osúch, pozostatok chlebového cesta, posypaný rascou a soľou v rúre upečený.
ošívat sa, vyhovárať sa; chcieť sa zbaviť povinnosti: *Nadarmo sa ošiváš, já dobre vím, že aj tis' tam biu. Neošívaj sa, ale friško rop!*
otava, mládza.
otkora f., doska s kôrou: *Urobíme si puot z otkorí.*
otpuacit sa, odslúžiť sa: *Ale sa mu otpuaciu* (zle sa mu odmenil).
otrubi, pri mletí zbožia oddelí sa múka od otrúb, väčšinou sú to slupky, vrchná časť zo zbožia.
ozimrit sa, ochladiť sa: *Uš f septembri sa ňekedi ozimrí.*
pakovat (sa), baliť; pobrať sa preč: *Zapakovaua sem chuapcom chlép a suaňinu. Uš mi aj pakuj z očí!*

S tú veru ňic nedostane, tá je nahatá.

pančucha, punčocha: *Poštupovaua sem šecki pančuchi aj fusakle.*

papat, papinkat, papuškat (dets.), jesť.

paprča, paprčka, ruka (pej); spodná časť nohy pri hydine: *Nebabri to, lebo ťi dám po paprči! Paprčki s kurenec dám také vivarit do poléfki.*

parazól, dáždnik.

paris, poltopánka: *Paríze sem vám uš g Baťovi odnéseu.*

partéka, akýkoľvek tovar, látka: *Tito šati sú z dobrej partéki, nekrčá sa.*

pécit, piecť: *Zajtra budeme pécit chlép.*

pekelec, výklenok na peci, na ktorý kedysi dávali smolnaté drevo, takzvaný „úč" (=lúč), ktoré sa zapálilo a tým sa osvetľovala miestnosť: *Kocúr spává na pekelci.*

piglajs, hladidlo: *Daj rozehrít piglajs!*

pipinka (dets.), sliepka.

pipinkat (dets.), piť: *Dobre sa napipinkaj!*

piplat sa, preberať v jedle.

písanka, sošit.

plevajs m., ceruza.

plchi, riedke vlasy: *Daj u ostrihat, aj tak to má enem také plchi!*

plunca, krvavnica (jelito): *Dostali sme karminu: plunce, itrňice, aj kus masa.*

pocháp, pochábeľ: *To je takí buázňiví pocháp!*

pomocit, pomôcť: *Mosíš i pomocit.*

popelná pécka, osoba, ktorá sa stále zdržuje doma, špinavá ženská: *Ňigde sa nevivelebíš, ti si taká popelná pécka!*

poščascit sa, pošťastiť sa: *Nerátau sem na to a preca sa mi to poščasciuo.*

pošošŕňaní, pocikaný: *Ceuá je pošošŕňaná, neví sa ešče pítat na hrneček* (nočník).

pouklúdzat, upratať: *Pouklúdzaj v izbje!*

povidat, hovoriť, vravieť: *Co povidáš? Cos' to povidau?*

prazétla f., náramok.

pražené maso, smažené mäso.

prdlafka, žihľava: *Velice sem sa poprdliu ot tejto prdlafki.*

prdlit, požihľaviť.

prílepek, prílepok, prístavba: *Narobiu fšelijakích prílepkú, enem s tím ceuí dúm pošpaciu.*

prostoréčka, človek, o ktorom sa hovorí: Čo na srdci, to na jazyku.

prohaudat, premárniť: *Prohaudat je lachko, ale nadobudnút čaško.*

puáhat sa, po blate alebo vode chodiť: *Co sa tolko po tem buace puáháš, šak sa ťi strevíce rozmočá!*

puátežňica, zle, nerada platiaca osoba: *To je zuá puátežňica.*

pukance, opekance: *Na Ščedrí večer máme dicki pukance.*

pupáki, opekance.

puténka, drevená nádoba s jedným uchom: *Tej krávje možeš dat plnú puténku nápoja.*

rendírovat, spravovať, viesť: *Ona si uš v opchodze sama šecko rendíruje.*

rif, rif, $^3/_4$ m (stará dižková miera: *Kolko rifú dojde do tej sukňe?*

rizí, hrdzavý (o vlasoch): *Viprávjá sa, že rizi ludé nebivajú dobrí.*

rospuscení, samopašný: *Ti dzecka sú také rospuscené, aš strach!*

rozgajdaní, neporiadne oblečený: *Jak je to škaredze, ket je dzifča rozgajdané.*

rozmajzlaní, rozmaznaný.

rozrúšat, rozsekať zabité zviera: *Sviňu sme najprv rozrúšali.*

sádlit sa, usádzať sa: *Uš sa sádlá do kúta.*

sáduo, bravčová masť: *Omasciite mi chlép ze sáducm!*

scet, chcieť: *Co porát se mnú scete?*

sciskat, objímať; sporiť: *Dohoví,*

co si sce kúpit, ket tak ti peňiski scíská.

sekírovat, trápiť: *Temu ňikedi v ňičem nevihoviš, enem si ve fšeckém vibíra a sekíruje.*

sekurant, človek, ktorý sekiruje: *Kedi už budem mjet ot tebja pokoj, ti sekurante!*

skarcit, prekaziť: *Už mjeli šecko na svadbu prichistané, a preca sa to skarciuo.*

slíže, šúľance zo zemiakového cesta: *Neskaj sme mjeli na objet makové slíže.*

slížički, rezance.

sluška je na to, abi de něco je, ňic nebiuo, povie sa o nestatočnej slúžke.

smrčka, chudý, bledý človek.

sňídat, raňajkovať: *Ráno sňídáme kafé a chlép, o desátej vajíčka na mjako.*

solňička, nádobka na soľ: *Prichistaj si solňičku na stú!*

spáčit sa, zrušiť kúpu: *Už dau aj závdanek* (závdavok) *za tú krávu, a preca sa ešče spáčiu.*

spangrotírovat, skrachovať.

sprostosť, hlúposť: *Nerop sprostosci!*

spucovat, zjesť; vybiť; vynadať: *Šecko spucovali, co sem im daua k objedu. Enem nebuc dobrí, šak já ťa spucujem! Maminka mja spucovali, že porát fňučkám.*

spúščaní: Tá má pjekňe spúščané nohi (pekne formované).

stolica alebo *uavica,* lavica v kostole.

stongla, osoba, ktorá stále stene.

sťípnút, zdochnúť: *Kurence nám sťípli.*

streček: Popadeu ho streček (robí, vystrája hlúposti).

strenka, orgován.

stríhnút, striehnuť: *Stríhne na ňu jak kočka na miš.*

strpjet, vystáť niekoho, zniesť niekoho: *Nemože ho aňi chvílu strpjet pri sebje.*

stržeň m., jadro hnisu z vreda.

studení sedlák, ktorý sa nerozumie do gazdovstva.

suché ohne a nepukne: nepravdu vážne hovoriť, luhať.

súkrovica, hnis s krvou.

Šak tá tam funt petržala nezí, starí je mrcha, hovorí sa o neveste, že pri mužových rodičoch dlho nevydrží.

šanovat, chrániť, šetriť: *Mosíš si maminku šanovat.*

šemorit, hovorí sa, keď blcha lezie po tele: *Porát mi cosik po chrpce šemorí.*

šenkér, šenkérka, hostinský, hostinská.

šenkovat, merať nápoje.

šenkovňa, hostinská miestnosť.

šentíš, latami ohradený výčap v hostinskej miestnosti.

šerek, kŕdeľ: *Hajní hnau šerek zajatích husí.*

šikérka, žena, ktorá sprostredkuje slúžky, sluhov.

škopek, nižšia okrúhla nádoba s 2 uchami.

šlaučuchi, korčule.

šlojmina m., f., neporiadne oblečený chlap, žena.

šmatorit, loziť; dotýkať sa niekoho, prstami chodiť po tele: *Buecha mi šmatorí na chrpce. Nešmator po mje!*

šmátrat, po tme niečo hľadať: hmatať: *Ket nám eletrika zhasua, nemohua sem našmátrat aňi dvera.*

šmolňa, špinavá žena.

šmotŕňat, zťažka chodiť: *Stará mama porát šmotŕňá po dvori.*

šmrdat sa, vrtko sa pohybovať, obracať sa: *Aňi sem nezbadau, ket sa šmrdua okouo mja.*

šmudla, zašpinená žena.

šošŕňat, veľa močiť.

špelúchat i *šplúchat sa,* kúpať sa a pri tom špliachať vodou: *Dzeci sa tam špelúchajú. Voda mi šplúchá f strevíci.*

špric, špricer, strek.

(Pokračovanie.)

POZNÁMKY A ZPRÁVY.

RUKOVÁCA MAŠINA.

V Rozličnostiach (SR IX, 189) je reč o *„rukovácej mašine"*. Ak to berieme ako nárečový záznam, tak je vec v najlepšom poriadku. Keď však uvážime, že rubrika Rozličnosti je na to, aby sa obecenstvo oboznámilo so správnou literárnou slovenčinou, tak „rukovácu mašinu" musíme vylúčiť z rubriky správnej slovenčiny, lebo mašina podľa strednej slovenčiny môže byť iba *ručná: ručný mlynček, ručný vozík, ručná sečkovica* atď.

Sloveso *rukovať* je známe v dialekte banátskych Slovákov (Kovačica). Keď sa Banáťania stretnú, tak *„sa rukujú"*, to jest podajú si ruky. *-tri—*

Vysvetlenie. — Výraz „rukováca mašina" sa uvádza *len* ako doklad zo západného nárečia na potvrdenie systému tvorenia prídavných mien od slovies (deverbatív prídavných mien) typu *trváci*, do ktorého patrí aj otázny termín *šijací* (*stroj*). Ide tu o ojedinelý starý ľudový termín voľakedajšieho „mláťacieho stroja", krúteného silnými rukami; v predpokladanom slovese *rukovať* vlastne sa vyjadruje ťažké pohybovanie-krútenie kľúk dokola — *rukami*. Na iné mašiny, mašinky, prípadne nástroje nepočuť adj. *rukováci*. Inač je iba známy tvar *ručný*, ktorý bernolákovci užívali aj vo výraze *ručná knižka* za dnešné *príručná knižka*.

Sloveso **rukovať* sa spomína ako neznáme *len* v súvise so živým nárečovým tvarom prídavného mena *rukováci*, ktoré dá sa odvodzovať iba od slovesa **rukovať*. *Anton Jánošík.*

ROZLIČNOSTI.

štyri a polročný? — Na str. 319 Živého biča (1941) čítame: „štyri a polročnou hrôzou". Je to pravopisne správne? V skupine slovnej: *štyri a pol roka* (tu nejde o adj.) je správny pravopis, no ak utvoríme z toho prídavné meno, píšeme výraz vedno; podobne aj miestny názov *Veľká Bytča* píšeme oddelene, ale prídavné meno, z neho utvorené, spolu: *veľkobytčiansky*. Máme teda písať: *štyri a pol roka*, ale *štyriapolročný* (alebo *polpiataročný*). Časť složeniny *-ročný*, ktorá sa píše vedno s číslovkou *(päťročný, desaťročný, storočný* atď.), vzťahuje sa v našom prípade nielen na číslovku *pol-*, ale aj na číslovku *štyri*, preto *štyriapolročný* (*polpiataročný*), nie „štyri a polročný"; tak sa písavalo i podľa starých Pravidiel slovenského pravopisu: *štyriadvadsať, štyriadvadsaťročný* ap. *Meliš-Čuga.*

odkázaný = *utisnutý*. — Medzi chybné slová, ktoré sa dostaly do slovenčiny z iných jazykov, je aj adj. *odkázaný*. So stránky

významovej je to germanizmus (porov. nem. *angewiesen)*, ktorý prešiel do nášho jazyka cez češtinu. Význam slovesa *odkázať* je v slovenčine iný, ako prikladajú príč. trpnému od tohto slovesa *odkázaný;* v dobrej slovenčine možno *odkázať* niekomu dedičstvo, majetok, i vzdialenému priateľovi, známemu, rodine môžeme po niekom *odkázať* niečo (novinu, zvesť, pozdrav ap.; porov. aj SR VIII, 62), ale nemôžeme použiť sloveso *odkázať* vo vetách: Človek je „odkázaný" na pomoc bližného, Sme „odkázaní" na tvoj zárobok a podobné výrazy, s ktorými sa stretávame i u lepších spisovateľov. Mnohí používali prídavného mena *odkázaný* v tomto význame len preto, že ho nevedeli nahradiť iným, slovenskejším výrazom. Myslím, že adj. *utisnutý* celkom vystihuje význam slova *odkázaný,* teda „Človek je *utisnutý* na pomoc bližného", „Sme *utisnutí* na tvoj zárobok" atď. Popri adj. *utisnutý* dá sa ešte používať aj prídavného mena *upriamený.* *Meliš-Čuga.*

pobočný oltár = *bočný oltár.* — V katolíckych kostoloch okrem *hlavného oltára* zväčša bývajú aj *bočné oltáre.* Slovná skupina *bočný oltár* predstavuje dobrý, starý zaužívaný ľudový termín, ktorý netreba opravovať na „pobočný oltár", ako to robí Jozef Branecký (Slovák, 26. apríl 1942, str. 4a). Termín *bočný oltár* bolo by treba vedome ustáliť aj v odbornej cirkevnej terminologii, najmä keď vyhovuje s každej stránky. Treba si tu jasne uvedomiť, že tu nejde o taký oltár, ktorý je postavený „po boku" hlavného oltára — v takom prípade prídavné meno *pobočný* bolo by naozaj priliehavé — ale o opak, o akúsi protivu (čes. protějšek), opozitum k hlavnému oltáru. Teda pri termíne *bočný oltár* prídavné meno *bočný* so svojím koreňom *bok* označuje taký oltár, ktorý nijako nesúvisí so samým bokom hlavného oltára, lež s *bokom-bokmi* celého zavretého priestoru-kostola, kde na hlavnom, čelnom mieste je vždy *hlavný oltár* a na jeho bočnom mieste — *bočný oltár. Bočný oltár* je postavený oddelene od hlavného, nie je s ním v nijakej priamej blízkosti — *po* jeho *boku.* V slovenčine adj. *bočný* vo všeobecnosti sa cíti ako protiva, opozitum k adj. *hlavný,* napríklad: *Bočnými dverami* z kostola vyšla procesia (Urb., Živý bič 177), „... ?" opýtala sa i Berta, stojaca vo dverách *bočnej izby* (Vans. II, 47), Berú torty so stolov a kladú ich na *bočné stolky* (Timr. VII, 132) ap. Ináč, keď sa zdôrazňuje iba *bok* v adj. *bočný* bez každej súvislosti a každého možného vzťahu k jeho opozitu (adj. *hlavný*), býva tvar s predponou *po: poboček, pobočnica, pobočník, po boky* (adv.), *pobočný, pobočne.* Príklady: Učiteľ s takou istotou zakladal *pobočky,* že gazda ... musel sa podiviť (Kuk. VII, 102), jej (kobyly) *pobočnice* sa jej nenaply (Ondrej., Zboj. mlad. 133), To je jeho *pobočník* (úzus), Dala mu peniaze *po boky,* čo muž nevedel (úzus v záp. nárečí, Bánovce), nevynímajúc ani pána kontrolóra, ktorý ešte — *pobočne* rečeno — dnes večer chcel zabočiť do Kasína (Vans. I, 48).

denie? — Naše časopisy a noviny používajú slovo *denie* azda častejšie než treba. Zaiste tak zhusta by sme ho neupotrebovali, keby sme vedeli, že nie je v správnej gramatickej forme. Tvar „denie" nie je správne utvorené slovesné podstatné meno od slovesa *diať sa, dejem sa, deje sa,* ktoré patrí do V. triedy (vzor: *hriať*); slovesné podstatné mená od slovies tejto triedy majú v kmeni *-ia-*, napr. *hriať — hriatie, siať — siatie, smiať sa — smiatie* (sa), *liať — liatie* atď. Od slovesa *diať sa* je slovesné podstatné meno *dianie* (alebo *diatie*) *sa,* nie „denie"; v ľudovej slovenčine ho niet. Miesto nezaužívaného slovesného podstatného mena *dianie* (*diatie*) *sa* (má pri sebe zvratné zámeno *sa,* ako od *chovať sa — chovanie sa*) môžeme použiť aj *udalosti*; napr. veta: Sme aj my zapojení do svetového *„denia"* — má znieť: „Aj my sme zapojení do svetových udalostí". No ani podstatné meno *udalosť* nie je pôvodné slovenské slovo, ale rovnako prejaté z češtiny, lež veľmi potrebné a už celkom zaužívané. *Meliš-Čuga.*

opečatkovať = *opečiatkovať.* — Prax si vynútila stvoriť sloveso, ktoré by označovalo činnosť: odtlačiť pečiatku na úradnú listinu. Slovesá tohto typu od príslušného podstatného mena bývajú s koncovkou *-ovať,* pri ktorých sa v novšom tvorení kvantita — dĺžka na koreni nemení: (o)*pečiatk*(a)+*ovať* > *opečiatkovať,* teda *opečiatk*ovať. Toto je *novšia vrstva* slovies s nezmenenou kvantitou na rozdiel od staršej, kde korenná hláska sa skrátila, napr. *kupovať* od *kúpiť,* prípadne *kúpa, kraľovať* od *kráľ,* ale *zarámovať* od *rám.* Sloveso *pečatiť* súvisí s podstatným menom *pečať,* zato len krátke *a* v koreni.

LISTÁREŇ.

Priezvisko *Varga.* — Slovo *varga,* ktoré máte za priezvisko, je všeobecne známe ako slovo maďarské a jeho význam v maďarčine je švec. Jeho pôvod vysvetľuje Magyar szófejtő szótár, Bárczi, Pešť 1941, str. 332, od koreňa *varr,* lebo „varga késével a bőrt kanyargós vonalakban szabja." S týmto významom dostalo sa aj do slovenského literárneho jazyka v diele spisovateľky Timravy (I. sväzok, str. 176), ktorá ho zobrala so svojho nárečia — slovensko-maďarského jazykového pohraničia (Polichno). No okrem tohto významu je aj iný, celkom odchodný od maďarského: *pysk.* Môžeme ho doložiť aj z literatúry; u Hviezdoslava: Po stráňach, važinách kone sa pasú; sfučiac vše *vargami,* kdekoľvek v tráve zastanú (VI, 36), Varí — ibák *vargy* z koňa (VII, 116), u Kukučína (XXVIII, 308). Živý jazyk slovo *varga* pozná na Kysuciach (Turzovka), napr.: *N. má veľké vargy a zato ho prezývajú Vargoš.* Máme aj priezvisko *Vargoš,* ktoré je istotne od podstatného mena *varga*; podobne je tvorené a takého istého významu (pejoratívny význam) je *gamboš* od *gamba.* Ba od koreňa *varga* treba predpokladať ešte aj sloveso, ako ukazuje ojedinele zachovaný slovesný tvar vo fráze: Z neho moc už nebude, už len *vardze* (o umierajúcom, keď už mu ťažko rozumieť, lebo len perami pohybuje. — Omšenie pri Trenč. Tepliciach, podľa prof. Baláža).

Slovo *varga* v tomto význame je aj v poľštine. Má ho Linde, Karłowicz (Słownik Gwar polskich, Kraków) a uvádza ho aj A. Brückner (Słownik etymologiczny języka polskiego).

Z rozšírenia slova *varga* okrem maďarčiny aj v slovenských nárečiach s odchodným významom od maďarského ako aj na území poľského jazyka možno usudzovať, že vaše priezvisko *nemusí* súvisieť s maďarským *varga*, ale dobre môže byť aj slovenského pôvodu, prípadne slovanského (poľského), ide len o to, aby ste si zistili, v ktorom význame (z dvoch) ho vaši predkovia dostali.

Priezvisko *Moháč*. — Tvar *Moháč* už i pre príponu *-áč* treba pokladať za dobrý slovenský, a to ešte tým skorej, že okrem nej aj koreň *moh-* je slovenský, ba celoslovanský. (Porov. Magyar szófejtő szótár, Bárczi Géza, Pešť 1941, str. 207.) Súvisí so slovami *moh*-utný 'silný, mocný', *všemohúci, možný* 'bohatý', *mohovitosť* 'zámožnosť' (prezrieť *mohovitosť* toho zámku, Dobš, VIII, 99). Pri tomto priezvisku nesmie mýliť názov mesta *Moháč*, ktorý do maďarčiny prešiel celý ako *Mohács*.

Moháč je naisto slovanského pôvodu; toho istého koreňa, lenže s inými príbuznými koncovkami je aj slovanský názov mesta *Mohan*, nem. *Main*, a *Mohuč*, lat. Mogontium, nem. Mainz. Teda priezvisko *Moháč* netreba meniť.

Priezvisko *Báthory*. — Priezvisko Báthory je síce neslovenského pôvodu (slovo *bátor* má turecký etymologický základ *batur*; viď G. Bárczi: Magyar szófejtő szótár 1941, str. 17), jednako môže predstavovať i vzácnu kultúrno-historickú starinu, a keďže takáto „živá starina" je nám i so stanoviska filológického vždy hodnotnejšia ako umelosť novozvolených priezvisk, ani nositeľ otázneho mena Báthory nemá *vecnej* príčiny zmeniť svoje priezvisko, pokiaľ je ono pôvodné, staré, *starooťcovské*, to jest ak jeho rodové používanie siaha pred rok 1867. Ide tu o priezvisko starého vznešeného rodu sedmohradských veľmožov, s ktorými sa stretávame aj v slovenskej a slovanskej histórii; známa je Alžbeta Báthoryčka, manželka grófa Nádasdyho, Báthory Sigm. má pomník v chráme sv. Víta v Prahe, Poliaci svoju loď poctili týmto menom, vo forme trochu zmenenej „Batori". V slovenskej reči pre Báthory nemáme zodpovedný pendant, ako ani pri priezviskách Illéházy, Thurzo, Hodža atď., ktoré tak isto nie sú slovanského pôvodu ako ani Báthory. Zmena jedného vyžadovala by zmenu druhého a napríklad o zmenu priezviska *Hodža*, ktoré má taký krásny zvuk v slovenskej literatúre, zaiste nebude sa usilovať Slovák, ktorému aj kultúrno-historické hodnoty v národe sú majetkom slovenského národa. S takéhoto stanoviska, ktoré je aj uverejnené v Slovenskej reči pod názvom „Poslovenčovanie priezvisk" (roč. VIII, str. 125), odporúčame priezvisko Báthory, pokiaľ je ono *starooťcovské*, nemeniť.

Priezvisko *Lehotzký*. — Priezvisko *Lehotzký* vzniklo z miestneho mena *Lehota*, ktoré je u nás v rozličnej podobe veľmi rozšírené. Z kmeňa *Lehot-* pridaním adjektívnej prípony *-ský* vzniklo priezvisko, ktoré pôvodne označovalo majiteľa, pána Lehoty. Vo výslovnosti hlásky *t+s* splývajú v hlásku *c*, preto okrem formy *Lehotský* nachádzame i formu *Lehocký*, neslovenským spôsobom prepísanú s *tz*.

Odporúčame preto len malú pravopisnú zmenu priezviska *Lehotzký* na *Lehotský*.

Priezvisko *Lamoš*. — V priezvisku *Lamoš* je chybné vidieť tvar neslovenského pôvodu. "*Lamoš*" je od slovesného koreňa *lámať* a so svojou koncovkou *-oš* ukazuje na staršie tvorenie slov v slovenčine, zväčša s pejoratívnym (hanlivým) významom; od slovies: *babroš, frfloš, m'äntoš* (SR IX, 157), *Klamoš* (priezvisko v Trenč. Tepliciach), *Hvizdoš*; od iných čiastok reči: *hladoš, chrontoš, kradoš, gamboš, sopľoš, niktoš* atď. Prípona *-oš* vlastne predstavuje zmäkčenú podobu prípony *-och* (porov. Stanislav, SR IX, 103). Ide tu o variant, dvojicu prípon *-och* — *-oš*, podobne ako je pri *-uch* a *-uš*: *Beluch* — *Beluš*. Príbuzný tvar *Lamač* je v názve obce pri Bratislave. V danom prípade nedá sa priezvisko poslovenčovať, keďže je slovenské.

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Neografia v Turčianskom Sv. Martine.